

6

**Millî Mücadele
Döneminde
Ordu**

**Ordu
During
the National Struggle**

Mesut Çapa

Millî Mücadele Döneminde Ordu

*Mesut Çapa**

Özet

Ordu, Millî Mücadele'nin başlarında Trabzon Vilayeti'ne bağlı büyük bir kaza merkeziydi. TBMM Hükûmeti tarafından kabul edilen bir kanunla 4 Nisan 1921 tarihinden itibaren Ordu, Fatsa ve Ünye kazalarının da katılmasıyla müstakil sancak merkezi haline getirilmiştir. Millî Mücadele döneminde Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne bağlı olarak Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubesi kurulmuştur. Bunun yanı Ordu İnkılâbı İçtimaî Kulübü, Gençlik Yükselme Birliği, Ordu İdman Yurdu, Kızılay Cemiyeti şubesi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ordu'da 1919-1924 yılları arasında *Güneş*, *Ordu Bucak*, *Bucak*, *Azim*, *Muvaffakiyet-i Milliye*, *Beyanı Hakikat* gazete ve mecmuaları yayınlanmıştır. Canlı bir kültürel hayatın yaşandığı Ordu'da aynı ölçüde eğitime de büyük önem verilerek halkın da destekleriyle birçok okul açılmıştır. Bunun yanı sıra Ordu Sancağı'nda başta Pontusçuların faaliyetleriyle daha birçok asayişsizlik olayları da yaşanmıştır. Bunların önlenmesinde başta TBMM Hükûmeti'nin karar ve uygulamalarıyla Mutasarrıf Faik Bey'in aldığı tedbirler ve yönetim anlayışı etkili olmuştur. Pontusçu çetelerin faaliyetlerini artırdıkları günlerde Karadeniz gezisine çıkan Dahiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey, 13-14 Mart 1922 tarihlerinde Ordu'yu ziyaret etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa kısa bir ziyarette bulunmuştur. Ordulular, her vesileyle TBMM Hükûmeti ve Misâk-ı Millîye bağlılıklarını bildirmişlerdir. Cepheden gelen her zafer haberi Ordu'da büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Gönüllü birliklere katılmak ve bağışta bulunmak suretiyle de Millî Mücadele desteklenmiştir. Lozan'da imzalanan Türk-Rum Mübadele Sözleşmesi gereğince Ordu'daki Rumlar Yunanistan'a gitmişler, buna mukabil Yunanistan'dan iki bine yakın Türk mübadil Ordu'da iskân edilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Ordu İnkılâbı İçtimaî Kulübü, Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Ordu Sancağı, Mutasarrıf Ahmet Faik Bey, Asayiş, Çürüksulu Ziya, Felezkade Süleyman Ağa, Rüşumat-4, Güneş gazetesi

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, capa[at]ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1924-813X

Ordu During the National Struggle

Abstract

Ordu was a major district center of Trabzon Province at the beginning of the National Struggle. As of April 4, 1921, with the participation of Ordu, Fatsa and Ünye districts, it was turned into an independent sanjak center with a law accepted by the Grand National Assembly of Turkey. During the National Struggle, the branch of Ordu Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti was established under the Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti. In addition, Army Revolution Social Club, Youth Advancement Union, Ordu İdman Yurdu, Red Crescent Society branch were also contributing to the process. Newspapers and magazines such as *Güneş*, *Ordu Bucak*, *Bucak*, *Azim*, *Muvaffakiyet-i Milliye*, and *Bayani Perakende* were published in Ordu between 1919-1924. In Ordu, where a lively cultural life is experienced, many schools have been opened with the support of the people, giving great importance to education as well. In addition to this, many more incidents of disorder were experienced in the Ordu Sanjak, mainly due to the activities of the Pontus supporters. In the prevention of these, the decisions and practices of the GNAT Government and the measures and management approach taken by Governor Faik Bey were effective. During the days when the Pontus gangs increased their activities, Fethi (Okyar) Bey, the Deputy of the Interior, who went on a trip to the Black Sea, visited Ordu on 13-14 March 1922. After the proclamation of the Republic, President Gazi Mustafa Kemal Pasha also visited Ordu. The public of Ordu declared their loyalty to the GNAT Government and the National Pact on every occasion. Every news of victory from the front was greeted with great enthusiasm in Ordu. The National Struggle was also supported by joining volunteer units and making donations. In accordance with the Turkish-Greek Exchange Agreement signed in Lausanne, the Greeks in Ordu went to Greece, on the other hand, nearly two thousand Turks from Greece were settled in Ordu.

Keywords

Ordu İnkılâbı İçtimaî Club, Ordu Müdafafa-i Hukuk Cemiyeti, Ordu Sanjak, Mutasarrıf Ahmet Faik Bey, Public order, Çürüksulu Ziya, Felekzade Süleyman Ağa, Rüşumat-4, Güneş newspaper

1. Giriş

Ordu, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Trabzon Vilayeti'ne bağlı bir kaza merkezi durumundaydı. Ordu'nun idarî açıdan Trabzon'a bağlılığı Mütareke ve Millî Mücadele döneminde de değişmedi. Birinci Dünya Savaşı'nda Rus işgali üzerine Trabzon Valiliği Ordu'ya taşınmak zorunda kaldı. Vali Cemal Azmi Bey, 1916-1918 yılları arasında görevini Ordu'da sürdürdü. Trabzon Vilayeti'nin merkezi durumuna gelen Ordu'ya çok sayıda muhacir gelmesi üzerine nüfus üç katına çıktı. Valiliğin kurduğu komisyonlar vasıtasıyla göçmenlerin iskân ve iaşeleri sağlanmaya çalışıldı. Salgın hastalıklara karşı sıkı tedbirler alan Cemal Azmi Bey, Selimiye Mahallesi civarında Kızılık'ta muhacirler için ayrı bir mezarlık kurdurdu. Bu zor günlerde, Ordu halkı göçmenlere karşı büyük bir misafirperverlik gösterdiler.

Trabzon'un Rus işgalinden kurtulması üzerine Vali Cemal Azmi Bey Ordu'dan ayrıldı. 1918 yılı Ocak ayında Ordu kaymakamlığına Ömer Cevad (Ökmen) Bey atanarak 1919 yılı sonuna kadar görev yaptı. Bu tarihten itibaren Ordu'ya mutasarrıflar tayin olundu.

Millî Mücadele'nin başlangıcında Trabzon Vilayeti'ne bağlı Ordu, beş nahiyeye (Perşembe, Aybastı, Gölköy (Hapsmana), Bolaman, Ulubey) sahip büyük bir kaza merkeziydi. 1919 yılı Aralık ayında Ordu Mutasarrıflığı'na atanan İbrahim Edhem (Tuncel) Bey, görevi sırasında Millî Mücadeleye katılarak TBMM'nin emrine girmiştir.¹

Cumhuriyet'in ilanından sonraki şekliyle Ordu Vilayeti, 1925 yılında Merkez Kazası'na bağlı Perşembe, Bolaman, Ulubey, Hapsmana (Gölköy), Aybastı nahiyeleriyle Ünye ve Fatsa kazalarından oluşacaktı.²

Bu yazıda, Ordu'da Millî Mücadele dönemi Mutasarrıflar, cemiyetler, eğitim ve kültür hayatı, asayiş ve muhtelif konular çerçevesinde ele alınmaktadır.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Döneminde Ordu Mutasarrıflığı

TBMM Hükûmeti, İbrahim Edhem Bey'in 1920 yılı Kasım'ında görevinden ayrılması üzerine yerine Nizamettin Bey'i atamıştır. 1921 yılı Mart ayına kadar görev yapan Nizamettin Bey, Boztepe'nin doğusundaki semti bir yolla şehre bağlamıştır. Daha sonra mahalle haline getirilen bu semte belediye tarafından mutasarrıfın adına izafeten Nizamettin Mahallesi adı verilmiştir.³

Giresun'la Ordu arasında geçmişten gelen bir rekabet mevcuttu. 1920 yılı sonlarında bir kanun teklifiyle Ordu Kazası'nın Tirebolu'yla birlikte Giresun'a bağlanarak müstakil Giresun livası kurulması gündeme gelmişse de TBMM'nin 30 Kasım 1920 tarihli toplantısında tartışılan bu teklif kabul edilmemişti.⁴ Sonunda, TBMM'nin 4 Aralık 1920 tarihli toplantısında Ordu ve Giresun müstakil sancakları kurulmuştur. Karar, 69 sayılı

¹ Sıtkı Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*, (Hazırlayan: Meral Aktaş), Orsev Yayınları, Ordu, 2000, s. 198.

² *TC Devlet Salnamesi (1925-1926)*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1926, s. 376.

³ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 199.

⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt:6, Ankara TBMM Matbaası, 2nci basılış, 1943, s. 141-147.

kanunla 4 Nisan 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵ Her iki kazanın birden müstakil sancak haline getirilmesiyle Ordu-Giresun arasındaki rekabet kısmen önlenmişti. Bu kanunla Ünye ve Fatsa kazaları Ordu Sancağı'na bırakılıyordu.⁶ Bu tarihten itibaren sırasıyla Ahmet Faik (Günday), Küşad, Hasan Hayri ve Ethem Beyler Ordu Mutasarrıflığı veya vekilliği görevlerinde bulunmuşlardır.

Bakanlar Kurulu'nun 6 Nisan 1921 tarihli kararıyla Rize Mutasarrıflığı'dan Ordu Mutasarrıflığı'na tayin edilen Faik Bey,⁷ 14 Nisan 1921 günü Ordu'da görevine başlamıştır. Ordu Sancağı yeni müstakil sancak olmuştu, ilk mutasarrıf Faik Bey'di. Ondan önce vekâletle idare edilmişti. Ahmet Faik Bey anılarında Ordu'daki resmî görevlilerden takdirle bahsetmektedir:

“Ordu Sancağı bağımsız mutasarrıflık olalı çok zaman geçmemiş idi. İlk mutasarrıf ben oldum. Benden evvel vekâletle idare edilmişti. Ordu'da resmî daireleri teşkil eden mülkiye, adliye, askeriye ve jandarma heyetleri umumiyetle ehliyet ve liyakat sahibi, dürüst, vazifeşinas ve vatanperver, istiklal mücadelesine inanmış ve iman etmiş güzel ahlak sahibi ve daireler arasındaki uyumlu mesaiyi idrak etmiş şahsiyetler idi. Bu kadar düzgün bir hükümet heyetine yalnız Ordu'da ilk defa rast geldim”⁸

Mutasarrıf Faik Bey, göreve başladıktan sonra Ordu Sancağı'nda asayiş ve düzenin sağlanması için harekete geçti. 7 Mayıs 1921'de bir genelge hazırlayarak resmî dairelere tebliğ etti, aynı zamanda *Bucak* gazetesinde de yayınlattı. Millî Mücadele'nin en kritik günlerinin yaşandığı o günlerde, TBMM Hükûmeti'nin, Karadeniz kıyılarının güvenliği ve Pontusçu Rumlara karşı aldığı kararların uygulanmasında Mutasarrıf Faik Bey etkili olmuştur. Bunun yanı sıra kıyı güvenliğinin sağlanmasına ve asayişsizliğin önlenmesine çalışmıştır. Faik Bey, Rumlara ilgili alınan kararların uygulanması sırasında Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'yla anlaşmazlığa düşerek 22 Temmuz 1921'de istifasını bildirdi. 10. Fırka Komutanı Yarbay Küşad Bey, 5 Ağustos 1921 tarihinden itibaren Ordu Mutasarrıflığı vekâletine tayin olundu.⁹

Ordu Kaymakamı Hasan Hayri Bey'in kötü idaresinden dolayı 1921 yılı Eylül ayının ilk günlerinde görevden alınması üzerine, yerine Kayseri Mutasarrıfı Ethem Bey atanmıştır.¹⁰ 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı öncesi Ordu Mutasarrıflığı'nda Ethem Bey bulunmaktaydı.¹¹

Millî Mücadele günlerinde Fatsa, Ünye ve Köprü kazaları kaymakamlığında bulunan Recai Bey, “Pontus şakilerini takip ederek bu üç kazada amal ve Harekât-ı Millîyeyi pek kuvvetli bir surette tesis ve takip etmişti.” “Recai Bey Fatsa'da kendisine ihbar edilen bir

⁵ Çebi, *Ordu Şehri*, Orsev Yayını, İstanbul, 2000, s. 273.

⁶ Süleyman Beyoğlu, *İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, İstanbul, 2011, s. 403.

⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1.3.16.13.

⁸ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 403.

⁹ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 417.

¹⁰ *Hakimiyet-i Milliye (HM)*, 4 Eylül 1921. HM, 6 Eylül 1921.

¹¹ “Ordu Mutasarrıfı Ethem Bey”, *İstikbal*, 4 Eylül 1923.

cürmün tahkikatında güya bazı kişilere işkence ettiği iddia olunarak cinayetle taht-ı muhakemeye alınmış ve bu kıymetli memur bugün takip edilmekte bulunmuştur.” Ordu milletvekilleri İsmail, Halil, Recai ve Hamdi Beyler, 14 Şubat 1924 tarihinde TBMM Başkanlığı’na gönderdikleri dilekçede, “Kuvâ-yı Milliye mensuplarının ika’ ettikleri cerâimin alelittlak affı bu defa da tefsiren teyit edilmiş olmakla”, “Memleketin tehlikede kaldığı ve efkâr-ı halkın teşettüte düştüğü en mühim ve hayati anlarda Harekât-ı Milliyeyi bu kazalarda nasıl yorulmaz ve yılmaz bir fedakârlıkla ve hamiyetle takviyeye çalışmış olduğuna yakından şahit oldukları” Kaymakam Recai Bey’in bu takibattan “vâreste bırakılmasını” istediler.¹²

3. Ordu’da Cemiyetler

3.1. Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Ordu Müdafaa-i Hukuk şubesi Nisan 1919’da kuruldu. Yönetim Kurulu’nda Belediye Başkanı Yusuf (Furtunzade) Bey, Felekzade Süleyman Ağa, Katırcızade Mustafa Ağa, Hazinedarzade Mustafa Bey gibi şehir eşrafından şahsiyetler bulunuyordu. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin ilk toplantısında Ordu’yu Fatsalı İsmail Bey (Çamaş) temsil etmiştir. Felekzade Süleyman Ağa’dan başka Furtunzade Yusuf¹³, Çürüksulu Ziya ve Hazinedarzade Mustafa Beyler (Cüce) de Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı’nda bulunmuşlardır.¹⁴

Erzurum Kongresi’ne Ordu’dan Avukat Hasan Efendi katılmıştır. Ordu Müdafaa-i Hukuk Yönetim Kurulu, Erzurum Kongresi’ne Felekzade Süleyman Ağa’nın gönderilmesini uygun görmekle birlikte Süleyman Ağa’nın yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle yerine Arhavili avukat Hasan Efendi’yi önerdi. Hasan Efendi, kongreye katılmak üzere 1919 yılı haziran ayının sonlarına doğru bir motorla Trabzon’a hareket etti. Erzurum Kongresi’nde alınan kararlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından halka duyurulduğunda Ordu’da sevinçle karşılandı.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne katılmak üzere Ankara’ya hareket eden Trabzon mebuslarından İzzet ve Ziya Beylerin Terme’de eşkiya tarafından öldürülmeleri üzerine, Ordu Müdafaa-i Hukuk Başkanı Süleyman (Felekzade) ve Fatsa Müdafaa-i Hukuk Şubesi Başkanı Hamdi Beyler birer taziye telgrafi göndermişlerdir.¹⁵

Fevzi Güvemli anılarında Hazinedarzade Mustafa Bey’den bahsederken, “Cüce Mustafa Bey, bir metreyi zor bulan boyuna rağmen nüfuzlu ve saygı gören bir adamdı. En nazik zamanlarda Ordu’nun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı’nı yapmış olması bunun en kesin kanıtıdır. Benim tanıdığım zamanlarda saçları ağarmıştı. Mavi gözlü, kırmızı

¹² BCA,30-6.36.25. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Ali Fethi Bey konuyu 16 Şubat 1924 Başvekalete iletmış, konu ertesi gün Başvekalet vekilinin imzasıyla Adliye Vekaletine yazılmıştı.

¹³ Ordu Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi Yusuf Bey’in Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa’ya gönderdiği 17 Mayıs 1921 tarihli telgraf. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE), İSH-17, Kls. 1120, Ds. 5 (34), Fh. 14.

¹⁴ *Bir Zamanlar Ordu, Fevzi Güvemli’nin Anıları* (Yayıma hazırlayan: İbrahim Dizman), Ordu, 1993, s. 40.

¹⁵ *İstikbal*, 12 Mayıs 1920, 16 Mayıs 1920.

yüzlüydü. Onurunu koruyan davranışlarını hiç bırakmadı”¹⁶ demektedir. Güvemli, birçok silahlı adamı olan Ziya Bey'in Rumlara iyi davrandığını belirttikten sonra, “Çürüksulu Ali Paşa'nın oğlu olan bu kişi, Birinci Cihan Savaşı'nda Rus cephesinde bir milis taburuna kumanda etmişti. Soylu bir Gürcü idi Ziya Bey. Son derece cömert ve iyi yürekliydi. Elindekini tutmasını beceremedi, hayatının son yılları yoksulluk içinde geçti bu yüzden. Ben, çok kez sofrasında bulundum. Ziya Bey, Ordu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı yaptı”¹⁷ demektedir. Galatasaray Lisesi mezunu olan Ziya Bey, hayatını anlattığı bir yazıda Millî Mücadele dönemi faaliyetlerinden şöyle bahsetmektedir:

“İstanbul'un işgali üzerine 1919 Temmuz'unda firaren Anadolu'ya geçtim ve Ordu Kazası'na gelerek teşekkül etmiş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetindeki azaların seciyesizliği İstanbul hesabını okşamakta olduğunu görerek Müdafaa-i Hukuk teşkilatını takviye ederek vatanî vazifeyi ele aldım. Heyet-i Temsiliye'den gelen telgrafları emir telakki ederek halka neşr ü ilân etmekte tereddüt göstermediğimden 1920 senesinde Ordu Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına intihap ve tayin edildim. Büyük Millet Meclisi'nin küşadında bin bir tezvîr ve ifsadata karşı halkı isyan ve ihtilale meydan vermeden itaat ettirdim. 1921 Senesinde Merkez Ordusu Kumandanlığının emir ve tensipleriyle Pontus çetelerinin takip ve tenkili için Ordu Kuvâ-yı Takibiye Kumandanlığı sıfatıyla vazife gördüm. Harekât-ı Milliye esnasında hidemat-ı fevkalademe mebni İstiklâl Madalyası ile taltif edildim.”¹⁸

İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmen işgali sonrasında Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadrazamlığa getirilmesi Ordu'da tepkiyle karşılanmıştır. Belediye Başkanı Yusuf Bey (Furtunzade) ve Ordu Müftüsü Hafız Ahmet İlhami (Bilgin) Efendi, Ordu halkı adına İstanbul'a çektikleri telgrafta “Doğruluğuna inandığımız yolda yürüyecek dirayetli bir sadrazam tayin edilmelidir. Aksi halde, bugünkü sadrazamın alacağı kararları Ordu halkı olarak tanımıyor, kabul etmiyoruz.” demişlerdir.

1920 Ağustos ayında bütün levazımı Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin girişimiyle Ordu Kazası'nda 200 kişiden oluşan bir gönüllü taburu kuruldu. Rizelilerin cepheye göndermek üzere yola çıkardıkları ikinci gönüllü kafilesi Ocak 1921'de Ordu'ya ulaştı. Burada kendilerine Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından yemek verildi. Rize gönüllüleri birkaç saat dinlendikten sonra Samsun'a hareket ettiler.¹⁹

Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Millî Mücadele döneminde Ankara'ya bağlı olarak kurtuluş mücadelesine katkılarını sürdürdü.

¹⁶ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 40.

¹⁷ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 40.

¹⁸ BCA, 490.1-315-1292-1. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin görüşmelerde bulunmak üzere İstanbul'a gönderdiği beş kişilik heyette Ordu'dan İsmail (Çamaş) Bey bulunuyordu. *Yurt Ansiklopedisi*, C.9, s.6269.

¹⁹ *İstikbal*, 2 Şubat 1921.

3.2. Ordu İnkılâbı İçtimai Kulübü

Güneş gazetesinde yayınlanan Millî Mücadeleyi destekleyen yazıların da etkisiyle bir araya gelen gençler 1919 yılında Ordu İnkılâbı İçtimaî Kulübü adıyla bir dernek kurdular. Gençler Mahfeli olarak adlandırılan Kulüp binasında toplanan üyeler gazete ve kitap okuyarak ilerde oynayacakları piyeslerin provalarını yapıyorlardı. Ordu'da çıkan gazetelerde Kulübün ileri gelen üyelerinin yazıları yayınlanmaktaydı. Kulübün Yönetim Kurulu, 15 Mayıs 1922 tarihi itibarıyla İsmail Hakkı (Garipoğlu), Mehmet Rifat (Ataoğlu), Şükrü Haydar (Kaymaz-Eyüpoğlu), Hafız Ahmet (Rüşdiye Beden eğitimi öğretmeni), Mahmut Tevfik (İşbakan) Beylerden oluşmaktaydı.²⁰ Bir süre sonra Yönetim Kurulu'nun istifası üzerine İnkılâbı İçtimaî Kulübü kapanarak yerini Gençlik Yükselme Birliği'ne bırakmıştır.

Kulüp, faaliyette bulunduğu iki yılı aşkın süre içinde, Pontusçulara karşı Ordulu gençleri bir araya getirmeyi başarmış, milli duyguları canlı tutabilmek için sık sık temsiller sahneye koymuştur. Temsillerden sağlanan paralarla Ordu'ya ilk defa matbaayı getirmeyi başarmışlardır. Ordu'daki gazetelerin basılmaya başlandığı Ordu İnkılap Matbaası, 1925 yılında Türk Ocağına devredilecektir.²¹

3.3. Gençlik Yükselme Birliği

Ordu İnkılâbı İçtimai Kulübü'nün kapanmasından sonra, bu derneğin kurucuları tarafından 1923 yılı başlarında Gençlik Yükselme Birliği kurulmuştur. Üyeleri arasında öğretmenlerin de bulunduğu Cemiyet, tiyatro ve spor faaliyetlerine büyük önem vermekteydi. Öncelikle millî duyguları yansıtan oyunlar sahnelenmekteydi. Birlik mahfelinde İstanbul gazeteleri, Anadolu Ajansı bültenleri ve yerli gazetelerden oluşan küçük bir kitaplık bulunmaktaydı. Birlik mahfeline akşamları tüccarlar da geliyorlardı. Gençlik Yükselme Birliği, Ordu İdman Yurdu Kulübünden sonra çoğunluğu öğretmenlerden oluşan amatör bir futbol takımı kurmuştu. İdman Yurdu Kulübü'nün forması siyah-beyaz, Gençlik Yükselme Birliği'nin ise kırmızı beyazdı.²²

3.4. Ordu İdman Yurdu

Ordu İnkılâbı İçtimaî Kulübü'nün kurucuları olan Ali Rıza (Gürsoy), Fevzi (Güvemli) ve Hamdi Bey tarafından 1924 yılında kurulmuştur. Ordu İdman Yurdu'nun ilk Yönetim Kurulu Başkanlığı'na Avukat İsa Cordan, Genel sekreterliğine Fevzi (Güvemli) Bey, muhasipliğine Hamdi Bey, üyeliğe de Ali Rıza (Gürsoy) Bey seçilmişlerdi. Bir süre sonra Avukat İsa Cordan'ın ayrılması üzerine başkanlığa Ali Rıza Bey getirildi. Kısa bir süre sonra Ordu İdman Yurdu siyah-beyaz formalarıyla Hamamdüzü'nde futbol oynamaya

²⁰ Fevzi Güvemli, 1924 yılında arkadaşları Hamdi ve Ali'yle (Ali Rıza Gürsoy) birlikte Ordu İnkılabı İçtimai Kulübünü kendilerinin kurduklarını yazmaktadır. *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 45-46.

²¹ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 345-347.

²² Çebi, *Ordu Şehri*, s. 347.

başlamışlardı.²³ Çebi'ye göre, gençler önceleri şehrin dışında Ömer Ağa sahasında (Ordu lisesinin bulunduğu yer), 1925 yılından sonra ise şehrin merkezinde Millet Düzü'nde (Cumhuriyet Alanı, Sebze Pazarı) futbol oynuyorlardı.²⁴

3.5. Diğer Cemiyetler

Bunlardan başka Ordu ve Fatsa'da Kızılay (Hilâliahmer) Cemiyeti, Ordu'da Cemiyet-i İslamiye'nin faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Fatsa Kazası Kızılay Cemiyeti Başkanı eski Trabzon mebusu Dizdarzade Eşref Bey, üyeler ise Hoca zade Halil, Topalzade Ali, Şatırzade Nazım, Müftü Said, Müderris Hamid, Hacı İbrahimzade Ziya, Yamakzade Yusuf Efendilerden oluşmaktaydı.²⁵ O Cemiyet-i İslamiye "Bir haftalık mesai-i diniye ve milliye ve ictimaiye" nin bir istirahat ve müşavere ve müzakere günü olmak üzere Cuma günleri bütün dükkân ve müesseselerin açılmamasına karar vermişti. Bu kararını uygulamak üzere Müslüman esnafına ve tüccarına müracaat eylemekteydi.²⁶

25 Nisan 1921'de Hilmi Beyin başkanlığında Ordu Kızılay Şubesi kuruldu. 1921-1922 yıllarında bin lirası Kırım açları ianesi olmak üzere Ankara Murahhaslığına üç bin lira gönderildi.²⁷

4. Ordu'da Basın

1919-1924 yılları arasında *Güneş*, *Ordu Bucak*, *Bucak*, *Azim*, *Muvaffakiyet-i Milliye*, *Beyanı Hakikat* gazete ve mecmuaları yayınlandı.

4.1. Güneş Gazetesi/Mecmuası

Ordu'da 15 Kasım 1919 tarihinde yayın hayatına başlayan haftalık *Güneş* gazetesi/mecmuası, İlköğretim Müfettişi ve Ordu İdadisi Türkçe öğretmeni İsmail Hakkı (Garipoğlu) tarafından yayınlanmıştır. Ordu'da henüz bir matbaa olmadığından Giresun'da Yeşil Giresun matbaasında basılmaktaydı. Baskı için Giresun'a at sırtında bir buçuk günde giden İsmail Hakkı Bey, hava müsait olduğunda Ordu'ya kayıkla dönüyordu. Mütarekeden sonra Ordu'ya yerleşen Metropolit Meletyüs'ün baskısı ve maddi imkânsızlıklara rağmen yayın hayatını 28 hafta sürdürebilmiştir. Millî Mücadeleyi destekleyen *Güneş* gazetesinde millî konuların yanı sıra, mahallî haberler ve özellikle milli eğitim konularına yer verilmiştir.²⁸

İsmail Hakkı Bey, *Güneş* gazetesinin kapanmasından sonra bir süre bazı gazetelerde yazılar yayınladı. Sonunda, 15 Şubat 1922'de 15 günlük *Güneş Mecmuasını* çıkarmaya başladı. *Güneş Mecmuası*, daha önce aynı adla yayınlanan gazetenin devamı niteliğinde

²³ Fevzi Güvemli'nin Anıları, s. 46.

²⁴ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 347, 350.

²⁵ HM, 7 Temmuz 1921.

²⁶ HM, Mart 1921.

²⁷ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (THAC) Merkezi Umumisi Rapor, İstanbul, 1339, s. 148. Ordu'da Haziran 1922'de müzayede yoluyla Kızılay aracılığıyla Kırım muhtaçları için yardım toplandı. "Ordu'da Hamiyyet Tezahüratı", *İstikbal*, 8 Haziran 1922, s. 629.

²⁸ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 286-287.

olup ilk sayısı 29/1 numarasıyla çıkmıştır.²⁹ Mecmuanın ilk sayfasındaki, “Şimdilik on beş günde bir neşr olunur mecmuadır” şeklinde açıklamanın dışında önceki *Güneş* gazetesinden farklı değildi. Önceki haftalık iken bu defa 15 günde bir yayınlanmaktaydı. Mecmuanın İmtiyaz Sahibi ve Sorumlu Müdürü İsmail Hakkı (Garipoğlu) Bey ve Yazı İşleri Müdürü Ahmet Fehmi Bey'di.

Güneş'in 1 Mart 1922 tarihinde yayınlanan 29/2 numaralı nüshasında eğitimle ilgili yazılara ve şiirlere yer verilmiştir. H. İsmail Hakkı Bey'in, “ Köy mekteplerinde müddet-i tahsiliye ve köy tedrisatı”, İdadi Müdürü Fevzi Bey'in “Maarif Mesleği” başlıklı yazılarının bulunduğu bu nüshada, 13-14 Mart günü Ordu'yu ziyaret etmiş olan Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey'in ziyaretiyle ilgili habere geniş yer verilmiş³⁰ olması baskının 15 Mart'tan önce gerçekleşmediğini göstermektedir.

Güneş Mecmuası, “Ordu İnkılab-ı İctimai Kulübü” adına çalıştırılan Ordu Matbaasında dizilip basılmaktaydı. Mecmuanın bir ara Ordu Mutasarrıflığı tarafından kapatılması üzerine Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey tarafından verilen soru önergesine, Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey 14 Ağustos 1922 tarihinde yazılı cevap vermiştir.³¹ Mecmuanın kaç sayı yayınlandığı hakkında kesin bir bilgiye rastlanamamıştır.

4.2. Ordu Bucak / Bucak Gazeteleri

Yayın hayatına 1 Ağustos 1920 tarihinde başlayan *Bucak* gazetesi haftada iki defa pazartesi ve perşembe günleri yayınlanıyordu. Millî Mücadeleyi destekleyen gazete, o günkü ifadeyle “âmâl-i millîyeye hâdim” (millî emellerin hizmetinde) idi. Gazetenin imtiyaz sahibi Hazine Darzade Mustafa Fehmi Bey, Sorumlu Müdürü ise Avukat İsa Cordan Bey'di. Ordu Matbaası'nda basılan gazetede resmi tebliğler, ajans haberleri ve kısmen de mahalli haberlere yer verilmekteydi. Avukat H. M. Fahrettin (Baeli) Bey ile eğitimci İsmail Hakkı (Garipoğlu) Bey gazetenin sürekli yazarları arasındaydı.

Bir süre sonra yayın hayatını *Bucak* adıyla sürdüren gazetenin sahip ve mesul müdürleri değişmişse de, sayı numaraları öncekileri takip etmiştir. Ordu'da İnkılap Matbaasında basılan gazetenin İmtiyaz Sahibi Avukat Rüstem Bey, Mesul Müdürü ise Avukat Şükrü Bey'di. Gazetenin başlığında “Şimdilik haftada bir defa neşrolunur. Halkçı gazetedir” ibaresi yer almaktaydı. Gazetenin 10 Mayıs 1922 tarihli nüshasında, “Merkez liva dâhilinde hal-i faaliyette bulunan telefon hatlarına bu defa da Ulubey ile Yokuşdibi karakolunun raptına tevessül edilmiştir. Bu hususta Belediye Reis-i muhteremi Yusuf Bey'in öteden beri mesbûk olan hamiyeti ve muavenetleri mucîb-i takdir-i şâyândır.” şeklindeki haberden ilk defa Ulubey ile Yokuşdibi karakollarının aynı zamanda telefona kavuştuklarını öğrenmekteyiz.³² Gazetenin bu tarihten sonra kaç sayı yayınlandığı bilinmemekte, muhtemelen 1922 yılında kapandığı tahmin edilmektedir.

²⁹ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 293.

³⁰ *Güneş*, 1 Mart 1922, Numara:29/2.

³¹ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 293.

³² Çebi, *Ordu Şehri*, s. 290-292.

4.3. Azim Gazetesi

6 Mart 1922 tarihinde yayın hayatına başlayan *Azim* gazetesi, haftada iki defa Pazartesi ve Çarşamba günleri tek yaprak olarak çıkmaktaydı. İmtiyaz sahibi Avukat İsa Cordan, Sorumlu Müdürü ve başyazarı avukat H.M. Fahrettin Bey'di. 1924 yılı başlarında kapanan gazete İnkılap (Ordu) matbaasında basılıyordu.³³ İcra Vekilleri Heyeti 15 Mart 1923 tarihinde "Ordu Livasında münteşir *Azim* gazetesi için muhtelif tarihlerde celp olunan gazete kâğıtlarından da depozito suretiyle ahz olunan sekiz yüz on dört kuruş gümrük resminin iadesine" karar vermişti.³⁴

4.4. Muvaffakiyet-i Milliye

Ordu Belediye Başkanı Furtunzade Yusuf Sırrı Bey'in sahibi olduğu *Muvaffakiyet-i Milliye*, haftada iki defa yayınlanmaktaydı. Avukat Ahmet Şükrü Bey ve ardından Avukat Cordanzade İsa Bey'in Sorumlu Müdürlüğünü yaptıkları gazete, 1923 yılı Haziran ayından itibaren üç yıl kadar yayın hayatını sürdürmüştür.³⁵

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ordu'da, *Beyanı Hakikat* ve *Hadim-i Cumhuriyet* gazeteleri yayınlanmıştır.³⁶

5. Ordu'da Eğitim ve Kültür Hayatı

Millî Mücadele döneminde Ordu Merkezde bir anaokulu (Gazi Mustafa Kemal Paşa Ana Mektebi), bir ilkokul (Hamdullah Suphi Bey) bir Kız Mektebi (İsmet Paşa Kız Mektebi) ve bir İdadi Mektebi bulunmaktaydı.

5.1. Eğitim

Ordu İdadisi 1918-1919 yılları arasında muhtelif binalarda hizmet vermiştir. Başlangıçta, sarı kesme taştan yapılmış üç katlı bir binada eğitim vermekteyken bu binayı Ermenilerin sahiplenmesi üzerine Saray Mahallesinde küçük eski bir Rüştüye binasına taşınmıştır. Çok geçmeden yeniden taşınarak ona yakın başka bir binada faaliyetini sürdürmüştür.³⁷ 1918-1922 tarihleri arasında Fikri, Fevzi ve Nizamettin Beyler okul müdürlüğünde bulunmuşlardır. Fevzi Bey, okul müdürü ve aynı zamanda Maarif Müdürü olarak görev yapmaktaydı. 1922 yılı Mayısında, Ordu İdadisi Müdürlüğü'ne tayin olunan Nizamettin Bey, daha önce Bolu Sultanisi Tabiat Bilgisi (ulûm-ı tabiiye) öğretmenliğinde bulunuyordu.³⁸

³³ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 296-298.

³⁴ BCA, 30.18.01.01.-6.53.7.

³⁵ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 298-302.

³⁶ *Ticarî ve İktisadî Ordu ve Rize Rehberi*, İstanbul, Amedi Matbaası, 1926-1927, s.7. Yayın hayatına 23 Ağustos 1926 tarihinde başlayan *Hadim-i Cumhuriyet* gazetesi, haftada bir defa yayınlanmaktaydı. Gazetenin İmtiyaz sahibi Doktor Nazif, Sorumlu müdürü Ali Şükrü, başyazarı İsmail Hakkı Beyler olup Türk Ocağı Matbaasında basılmaktaydı. *TC. Devlet Salnamesi (1926-1927)*, C.2, Matbuat Müdüriyet-i Umumiye Neşriyatı:2, s. 580. Çebi, *Ordu Şehri*, s. 302-303.

³⁷ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, 36.

³⁸ *HM*, Mayıs 1921.

Öğrenci anısı ve basından, İdadide görev yapan öğretmenlerden bazıları hakkında bilgiye rastlanmaktadır. 1919 yılında İdadi mezunlarından Fevzi (Güvemli) Bey'in anılarına göre Fransızca öğretmeni Furtun Sadık Efendi, giyim kuşamı itibarıyla okulun en ilginç öğretmenlerindendi. Giyinişi Ordu'da herkesten farklıydı: "İstanbul'da bir Fransız kolejinde okuduğu, Avrupa gördüğü söylenirdi. Bizim Fransızca öğretmenimizdi. İyi yürekli bir adamdı, bu işi para karşılığı yapmıyordu." Matematik, Fizik ve Kimya derslerini İbrahim Bey tarafından okutuluyordu. Bir bacağı sakat olan İbrahim öğretmen çok şakacı bir insandı. Türkçe Edebiyat dersi İsmail Hakkı (Garipoğlu) Bey, Resim dersi Mehmet Rifat Bey ve Din dersi ise hocası Hafız Ahmet Efendi tarafından verilmekteydi.³⁹ . Türkçe Edebiyat öğretmeni İsmail Hakkı (Garipoğlu) Bey aynı zamanda sahibi olduğu *Güneş* Mecmuasında yazılar yayınlamaktaydı. İdadi Din dersi ve Beden eğitimi (terbiye - i bedeniye) öğretmeni Hafız Ahmet Bey, aynı zamanda *Güneş* Mecmuasının Yazı işleri Müdürlüğünü yapmaktaydı.⁴⁰

Ordu İdadisi mezunlarından Fevzi (Güvemli), Ali Rıza (Gürsoy) ve M. Sıtkı (Can) eğitim ve kültür hayatına önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Cumhuriyet döneminde *Gürses* gazetesini çıkaracak olan Ali Rıza (Gürsoy), 26 Ekim 1918'de Ordu İdadisinden mezun olmuştur. Kendisi, "17 yaşında, 'Millî İnkılabı İçtimaî' müessislik ve idare heyeti azalığıyla içtimaî hayata atıldım" demektedir.⁴¹ İdadiden arkadaşı Fevzi (Güvemli) Bey'le birlikte Ordu'da tiyatro ve spor faaliyetlerinin başlamasına öncülük etmiştir. 1930'lu yıllarda Rize ve Ordu Ortaokulunda Türkçe öğretmenliği yapacak olan M. Sıtkı Can, 1922 yılında Ordu idadisine girerek 1925 yılında ikincilikle mezun olmuştu.⁴²

Ordu Sancağı'na bağlı kaza ve nahiyelerde de idealist birçok öğretmen görev yapmaktaydı. 1921-1922 öğretim yılında İstanbul Kız Öğretmen Okulu mezunlarından Muvahhede (Bayırman) Hanım, 15 Ekim 1922 tarihinde Fatsa İlkokulu Başöğretmenliğine tayin edildi. İstanbul doğumlu Muvahhede Hanım, 6 yıl başöğretmenlik görevinden sonra 1 Haziran 1928'de terfian Fatsa Millî Eğitim memurluğuna atanacaktı.⁴³

Ordu Livası Genel Meclisi, başarılı çalışmalarıyla eğitime katkıda bulunan öğretmenleri ödüllendiriyordu. 1922 yılı başlarında, Ulubey nahiyesi öğretmenlerinden Yahya, Nazif ve Suphi, Gölköy (Hapsmane) nahiyesi yatı (leyli) mektebi öğretmenlerinden İhsan ve Fahri, Aybastı nahiyesi öğretmeni Kemal Efendi'nin maaşları yedişer yüz kuruşa yükseltilmişti.⁴⁴

³⁹ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 35-36.

⁴⁰ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 293.

⁴¹ BCA, 490.1-315-1292-1.

⁴² BCA, 490.1-315-1293-1

⁴³ BCA, 490.1-315-1293-1.

⁴⁴ *Güneş*, 1 Mart 1338, Numara:29-2.

5.2. Halkın Eğitime İlgisi

Ordu'da halk bağışlarıyla eğitimin gelişip yaygınlaşmasına yardımcı oluyorlardı. 1922 Yılında eğitime açılan *Kız (inas) Mektebi'nin* (İsmet Paşa Kız Mektebi) yapımında halkın büyük katkısı olmuştu. Mutasarrıf Faik Bey, Furtunzade Hacı Harun Efendi'den sağladığı iane ile kız mektebi inşasını başlattı.⁴⁵ Ordu livası eşrafından Furtunzade Hacı Harun Efendi, bir binasını eğitim kurumuna bağışlamakla kalmamış, aynı zamanda inşasına başlanan kız (inas) mektebine de üç bin lira bağışta bulunmuştu.⁴⁶ Ordu Genel Meclis üyelerinden eski milletvekili Hazinedarzade Mahmut Mazhar Efendi, İsmet Paşa Kız Mektebi'ne on beş, Yenipazar Mektebi'ne otuz lira bağışta bulunmuştu.⁴⁷ Yine Ordu eşrafından Hazinedarzade Rasim Bey, kız mektebi için nakit 500 lira ve Kalfazade Rifat Efendi ise 300 lira değerinde kereste bağışlamıştı. Maarif Vekâleti, bağışta bulunanları takdirnameyle onurlandırmıştı.⁴⁸

Ordu'da Mıntıka Komutanı ve eski Mutasarrıf Vekili Küşad Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa Ana Mektebi, Hamdullah Suphi Bey İptidai Mektebi'nin, Gölköy (Hapsmane) nahiye merkezinde yeni açılan yatılı ilkokulun (leyli ibtidai mektebi) ve Ordu "maarifinin terakki ve inkişafında" büyük hizmetlerde bulunmuştu. Ordu Tedrisat-ı İbtidaiye Meclisi, yatılı ilkokulun, onun adına izafeten *Küşad Bey Leyli İptidai Mektebi* şeklinde adlandırılmasını kararlaştırdı.⁴⁹

Ulubey nahiyesi eşrafından Poyraz zade Mehmet Efendi, Bahaeddin köyünde bulunan eski hükümet konağıyla numune tarlası olmak üzere civarındaki mümbit arsasını millî eğitime bağışlamıştı.⁵⁰ Perşembe Nahiyesi'nin Beğli köyünde halk iki dersaneli bir okul inşa etmişlerdi. Bir öğretmenle eğitime açılan okula 100 kadar öğrenci devam ediyordu.⁵¹ Yine Perşembe Nahiyesi'nin Kaleyaka köyünden Halim Reis bütün masrafı kendisi tarafından karşılanmak üzere iki oda bir salondan oluşan bir okul yaptırdı.⁵²

Ordu Belediyesi'ne ait Millet Bahçesi, Maarif Müdüriyeti tarafından alınarak öğrencilerin ziraat derslerindeki uygulamalarına tahsis olunmuştu. Öğrenciler bahçeyi tanzim ederek çiçek ve sebze yetiştireceklerdi.⁵³

5.3. Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in Ordu'da Okulları Ziyareti

Dâhiliye Vekili Fethi Bey, 13 Mart 1922 Pazartesi günü Ordu'ya çıktığında iskelede çok sayıda öğrenci tarafından karşılanmıştı. Fethi Bey'e öğrenciler adına *İdadi Mektebi* öğrencilerinden Fikret "hoş geldiniz" demiş, ardından *İsmet Paşa Kız Mektebi* öğrencilerinden Zahide tarafından bir buket sunulmuştu. Fethi Bey, 14 Mart Salı günü

⁴⁵ Beyoğlu, Faik *Günday ve Hatıraları*, s. 409.

⁴⁶ "Ordu'da eşrafın himmeti," *HM*, Mayıs 1921.

⁴⁷ *Güneş*, 1 Mart 1338, Numara:29-2.

⁴⁸ "Ordu'da eşrafın himmeti," *HM*, Mayıs 1921.

⁴⁹ "Ordu livasında mektepler", *HM*, 16 Ekim 1921.

⁵⁰ *HM*, 7 Temmuz 1921.

⁵¹ *Güneş*, 1 Mart 1922.

⁵² *HM*, 8 Aralık 1921.

⁵³ *HM*, 1 Mayıs 1921.

sırasıyla *Hamdullah Suphi Bey Okulu*, *Gazi Mustafa Kemal Paşa Anaokulu*, İsmet Paşa İnas (kız) Okulu ve İdadiyi ziyaret etmiştir. Hamdullah Suphi Bey Okulu'nun bütün sınıflarını ziyaretinde öğrencilere sorular sormuştur. Ardından *Gazi Mustafa Kemal Paşa Anaokuluna* uğrayan Fethi Bey, yanında bulunan Giresunlu Osman Ağa'ya, "Size de böyle bir mektep lazım..." demek suretiyle okulun düzen ve intizamından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. "Dershanelerinde mükellef ameleler gibi işleriyle, vazifeleriyle uğraşan bu mini miniler" Fethi Bey'i güzel şiirlerle karşılamışlardır. Tül sınıfı öğrencilerinden Hasan Fehmi'nin okuduğu "hoş geldiniz" başlıklı şiir çok beğenilmişti. Bundan sonra Ganiçe sınıfından bir kız öğrenci tarafından Fethi Bey'e güzel bir çiçek buketi verilmişti. Bir süre Hükûmet Dairesinde istirahat eden Fethi Bey, buradan İsmet Paşa İnas Okulu'nu ziyaret ederek okulun ziyaret defterine şunları yazmıştır:

"İstikbalin analarını yetiştirmek gibi en kutsi bir vazife-i vataniye ve insaniyeyi deruhte eden bu mektebin idaresinde ve heyet-i talimiyesinde şayan-ı iftihar bir intizam ve faaliyet gördüm. Kızların müreffeh olan hevesleri nispetinde mütehallî oldukları zekâ ve istidat dahi kalpleri ümit ve teselli ile dolduracak derecededir. Müdire hanımefendi ile heyet-i talimiyeyi tebrik eder ve cepheadeki kahramanların ulvî vazifelerine ancak kabil-i kıyas olan vazife-i talimiyelerinde kendilerine muvaffakiyetler temenni eylerim."

Dâhiliye Vekili Fethi Bey, İdadiyi ziyareti sırasında okul müdürü ve aynı zamanda Maarif Müdürü olan Fevzi Bey tarafından kendisine takdim olunan ziyaretçi defterine ise şunları yazmıştır:

"Ordu Mekteb-i İdadisinde gördüğüm intizam hasebiyle mektep müdürü beyefendi ile heyet-i talimiyeyi tebrik etmeği vazifeden addeylerim. Mektep çocuklarındaki zekâ ve istidat dahi ayrıca şayân-ı iftihadır. Vatanın en mühlik düşmanlarından olan cehalete karşı heyet-i talimiyenin açtığı mücadelede seri' ve mühim muvaffakiyetlere nail olmasını temenni ederim."⁵⁴

5.4. Ordu'da Kültür Hayatı

Ordu'da basının yanı sıra tiyatro faaliyetleri ve okullarda düzenlenen müsamereler kültür hayatına canlılık katmaktaydı.

1922 Şubatında, Ulubey nahiyesi merkez ilkokulu (mekteb-i ibtidai) ile Çukurköy mektebi öğrencileri tarafından İdadi Mektebi konferans salonunda bir müsamere düzenlendi. Nahiye Mektebi Kız Şubesi öğrencilerinden Saibe, Çukurköy öğretmeni Suphi Efendi tarafından yazılmış olan Sancak Hitabesi adlı şiiri etkili bir üslupla okumuştur.⁵⁵

1919 yılı başlarında Ordulu gençler Ordu İnkılâb-ı İctimai Kulübünü kurdular. Gençler Mahfelinde toplanan üyeler kültürel faaliyetlerde bulunuyorlardı. Kulüp üyeleri Ordu'da gazetecilik ve tiyatro çalışmalarının gelişmesine öncülük etmişlerdir. Bu gençlerden Ali

⁵⁴ *Güneş*, 15 Mart 1922 (1338).

⁵⁵ *Güneş*, 1 Mart 1338, Numara:29-2.

(A. Rıza Gürsoy), Hamdi (Uzman) ve Fevzi (Güvemli) nin girişimleriyle tiyatro çalışmaları başladı. Millî duyguları yansıtan oyunlar sahnelenerek bunlardan sağlanan paralarla matbaa alındı. İlk defa Kızılay adına sahnelenen İntibah-ı Millî (Millî Uyanış) adlı oyun büyük rağbet gördü; beş bin lira hasılat sağlandı. Bunun dışında kendi hazırladıkları kısa oyunlarla Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre*'si sahnelendi. Yine gençlerin girişimleriyle *Bucak*, *Muvaffakat-i Milliye*, *Azim*, *Güneş* gibi gazete ve dergiler yayınlandı.⁵⁶

1922 Yılında bir bayram günü Mutasarrıf Faik Bey, Ordu eşraf ve ileri gelenlerden ve hükümet erkânı İsa Cordan Bey'in idaresindeki Millî İnkılâbı İctimai Kulübü üyelerinden 75 kişilik bir heyetle motorla Ünye'ye hareket etti. Hava muhalefetinden dolayı gece Fatsa'da kalınarak ertesi gün Ünye'ye gidildi. Ünye'de Kulüp gençleri tarafından İntibah-ı Millî piyesi oynanmıştı. Toplanan para tamamen Ünye okullarında sarf edilmek üzere bağışlanmıştı.⁵⁷

Bir süre sonra Kulübün yönetim kurulu yeniden oluşturuldu. 1922 yılında, yeniden Kulüp başkanlığına seçilen *Azim* gazetesi sahibi Avukat Cordanzade İsa Bey, "bidayet-i teşkilinden beri kulübün reisi, en faal ve faydalı unsuruydu". 1922'de Millî İnkılap İctimai Kulübü ile Belediye Başkanı Furtunzade Yusuf Efendi'nin teşvik ve teşebbüsüyle Ordu'da Kırım muhtaçları için toplanan 3 bin küsur lira Kızılay'a gönderildi.⁵⁸

6. Ordu'da Asayiş

6.1. Pontusculuk

Ordu'da daha ziyade Düzmahalle ve Taşbaşı mahallelerinde⁵⁹ Rumlar oldukça yoğundu. Bu mahallelerde kilise ve okulları vardı. Şehirde sanat ve ticaret hayatına Rumlar hâkimdi. Fakir Türk köylüsü şehirdeki Rum'a borçlanmak zorundaydı. Mütareke'den sonra Rumlar arasında Pontusculuk cereyanları görülmeye başladı. "Kasabadaki Rumlarda bir kıpırdanış oldu önce. Canlanmışlardı, umut ışığı parlıyordu gözlerinde ama ürkektiler. Günler, haftalar geçtikçe bu kıpırdanış bir dalgalanma evresine girdi ve bir bayram arefesi durumunu aldı. Yüreklerinde yatan Pontus ideali yakın bir gelecekte gerçekleşecekti artık!" Metropolit Meletyüs'ün gelişini coşkuyla karşıladılar. Rum kızları 'Elaminelavusi/Ela kadalavusi' söyleyip ud çalıp hora tepiyorlardı. Kilisenin yanındaki Rumokulu yeniden açıldı. Düzmahalle'deki kilisenin avlusundaki ahşap binada Rumca tiyatro eserleri sahnelemeye başlamışlardı. Ordu'da, Metropolit Meletyüs'ün itibarı her geçen gün yükselmekteydi. Birçok Rum açıkça Rum-Pontus Devleti kuracaklarından bahsediyorlardı."⁶⁰

⁵⁶ Çebi, *Ordu Şehri*, 345-347. Fevzi Güvemli'nin Anıları, s. 36-37.

⁵⁷ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 408.

⁵⁸ *İstikbal*, 16 Haziran 1922.

⁵⁹ Cumhuriyetin ilk yıllarında Ordu'nun 23 mahallesi bulunuyordu. *TC. Devlet Salnamesi (1926-1927)*, C.2, Matbuat Müdüriyet-i Umumiye Neşriyatı:2, s. 574.

⁶⁰ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 33-34.

TBMM'nin açılmasından sonra Karadeniz'de Nurettin Paşa komutasında merkez ordusunun kurulması ve alınan diğer tedbirler karşısında Pontuscu Rumlar ümitlerini yitirmeye başlamışlardı. Fevzi Güvemli anılarında şunları yazmaktadır:

“Pontus Devleti hülyasının gerçekleşmesini bekleyen Rumların güleç yüzlerine 1920 yılında gölgeler düşmeye başladı. 1921 yılındaysa düşünceli ve kaygılıydılar. Metropolit kasabadan ayrılmış ve bir yıl geçmesine karşın dönmemiştir. Bir gün limana gelen vapurda Metropolitin de bulunduğu, ancak hükûmetin dışarı çıkmasına izin vermediği haberi dalgalandı. Bu olay şaşkına döndürdü onları. Ordumuzun Sakarya Zaferi'nden sonra süngüleri büsbütün düştü, ürkekleştiler. Üstelik bir de Osman Ağa korkuları vardı.”⁶¹

Ordu ve Giresun yaylalarında dolaşan az sayıdaki Rum çeteleri sıkışınca Samsun taraflarına gidiyorlar, bir müddet barındıktan sonra tekrar dönüyorlardı. Özellikle Çambaşı mıntikasında obalara baskın yapıyorlardı. Ordulu tüccarlardan Furtunzade Mustafa Bey, Karagöl dağı eteklerindeki Yassiyurt Obası'nda Rum eşkıyalar tarafından öldürülmüştü. Ordu Mutasarrıflığı'nın aldığı tedbirler sonucu Ermeni eşkıyalardan bazıları teslim olmak zorunda kaldılar.⁶²

TBMM Hükûmeti 5 Mart 1921 tarihinde, Pontusçu çetelerin etkili olduğu “Ordu, Canik, Tokat, Amasya, Çorum livaları dâhilinde silah toplamak esnasında” genel asayişin sağlanması için sıkıyönetim (idare-i örfiye) ilan etmişti.⁶³ Bu karar, daha sonra “Karadeniz sahilinde mıntika-i harp kararının ahiren ilgasına ve asayişin Dâhiliye Vekâleti'nce deruhde edilmekte olduğu beyan ve işar kılınmasına ve İstiklal Muhakemesi daire-i kazaları daire-i örfiye menatıkıyla mukayyed bulunmamasına (mıntıkalarıyla sınırlı olmamasına) nazaran evvelce kanun-ı mahsusuna tevfikân” 27 Kasım 1921 tarihli kararnameyle kaldırılmıştır.⁶⁴

Yunanlıların İnebolu'yu bombalaması üzerine, TBMM Hükûmeti'nce 12 Haziran 1921'de Karadeniz kıyıları savaş alanı ilan edilerek sahildeki 15-50 yaş arasındaki Rumların iç kısımlara sevki kararlaştırılmıştı. Ordu Sancağı'nda eli silah tutan Rumlara emir tebliğ edilerek kendilerine yol tedariki ve aileleriyle ilgili işlerini yapmak üzere bir hafta müsaade verildi. Ayrıldıkları gün Mesudiye'ye giden yolun başında uğurlayanlar arasında mutasarrıf da bulunuyordu. Hepsi aileleriyle veda ederek mutasarrıfın da elini öperek yolcu edildiler. Kafilenin muhafazası ciddi bir şekilde temin edilerek Mesudiye'ye salimen ulaşmaları sağlandı.⁶⁵

Merkez Ordusu Komutanlığı 11 Temmuz 1921 tarihli yazısında, Merkez Ordusunun sahil harp sahasında bulunan Samsun ve Ordu sancaklarındaki Rumların yerlerinde kalmalarında ilkbaharında askeri görüldüğünden Samsun ve Ordu sancaklarındaki şehirler ve kasabalar ve köylerde meskûn Rumlar bila-istisna maaile dâhile tebid

⁶¹ Fevzi Güvemli'nin Anıları, s. 36-37, 39.

⁶² Çebi, *Ordu Şehri*, s.241, 275.

⁶³ BCA, 030-18-01-01-2-38-2.

⁶⁴ BCA, 30.18.1.1.4.39.9.

⁶⁵ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 410.

olunacaklardır”⁶⁶ diyordu. Faik Bey, 18 Temmuz'da verdiği cevapta buna karşı çıkararak, “Bütün Rum ailelerin tebidini icap eden esbabın Ordu Sancağı'nda adem-i sübutuna mebni çocuk ve kadınların Giresun Sancağı gibi mıntıkam itibarıyla tebidleri muvafık olamayacağı kanaatindeyim”⁶⁷ demiştir.

TBMM Hükûmeti, bu tedbirlere rağmen Karadeniz'de İngilizlerle çatışma yaratacak herhangi bir olayı tasvip etmiyordu. 28 Şubat 1921 günü hava muhalefeti sebebiyle Ordu'da Vona Limanı'na sığınan İngiliz bandıralı yüz tonluk bir motorun müsadere edilmesine karşı çıkılmıştı. Giresun Müdafaa-i Milliye Reisi Osman Ağa (Topal Osman) tarafından 2 ve 4 Mart 1921 tarihlerinde Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen yazılarda, İngiliz motorunun içinde “on bin kile şarap (altı) yüz kile çiçek mayası” bulunduğu bildirilmişti. “Motorun Vona Limanında muhafazası müşkül olduğundan” Ordu Mutasarrıfı ile görüşülerek Giresun'da muhafaza altına alınmıştı. Ambarları boşaltılan geminin mürettebatına misafir muamelesi yapılmaktaydı. Osman Ağa, nakil vasıtalarına olağanüstü ihtiyaç duyulduğu bu sırada motorun Giresun'a bırakılmasını talep etmişti. Bu talep TBMM tarafından reddedildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Giresun Müdafaa-i Hukuk Reisi Osman Ağa'ya gönderilen 6 Mart tarihli yazıda, “İngiliz bandıralı motorun müsaderesinden sarf-ı nazar olunması, İcra Vekilleri Heyeti'nin 5 Mayıs 1921 tarihli kararı”⁶⁸ gereği olduğu bildirildi.

6.2. Ordu'da Genel Asayiş

Mütarekeden 1921 yılına gelinceye kadar, Ordu ve çevresinde tam bir asayiş sağlanamamıştı. Pontusçu Rumların siyasi faaliyetleri dışında, kasaba ve köylerde birtakım eşkıyalarla kıyılarda deniz korsanları faaliyetlerini sürdürmekteydi. Henüz devlet otoritesinin kurulamadığı o günlerde halk kendi çabalarıyla güvenliğini sağlamaya çalışıyordu.

1920-1921 yıllarında Ordu merkezde gençlerden oluşan bir milis güvenlik kıtası kuruldu. Beden eğitimi öğretmeni Hafız Ahmet Efendi tarafından eğitilen kıtanın tüfek ve cephanesi askerlik şubesinde temin ediliyordu. Atış talimini Civil ırmağı civarında yapıyorlardı. Haydut ve eşkıya baskınlarına karşı geceleri şehrin belli yerlerinde nöbet tutuyorlardı. Çoğunluğu asker kaçaklarından olan bu eşkıyalar ortalığı, soyuyorlar, yakıyorlar ve çok kez de öldürüyorlardı.⁶⁹

Ordu, zaman zaman Karadeniz'de sahillerinde dolaşan Rizeli korsanların da baskın ve talanına uğramaktaydı. Bir sabah iskeleye yaklaşan bir motordan çıkan eşkıyalar Osmanlı Bankası ve mağazalarla, Rum ve Ermeni evlerinden bir kısmını soymuşlardı. Rizeli korsanlar, “aba zıbkalydılar, uzun konçlu meslerinin altında kabara çakılı çapuluları, başlarında kulakları kıvrım kıvrım burulu siyah ve lacivert kumaştan

⁶⁶ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 411-412.

⁶⁷ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 415-416.

⁶⁸ BCA, 30.18.01.01-01.2.38.1.

⁶⁹ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 37-38.

başlıkları vardı.”⁷⁰ Mutasarrıf Faik Bey’in, 14 Nisan 1921’de Ordu’da göreve başlar başlamaz on kişilik iki kayık korsanını yakalatıp Ordu Adliyesine teslim etmesi şehirde sevinçle karşılanmıştı. Bunlar Faik Bey’in Rize’den Kuvâ-yı Milliye emrine gönderdiği eski mahkûmlardan olup kayıkları Terme iskelesinden gasp etmişlerdi.⁷¹

Ordu’nun nahiye ve köylerinde de eşkıyalar, halkın can ve mal güvenliğini ihlal etmekteydiler. Aybastı Nahiyesi’nde Çamiçi hırsızları halkın mal ve hayvanlarını gasp ediyorlardı. Devlet otoritesinin zayıfladığı o günlerde halk kendi başının çaresine bakmak zorundaydı. Birinci Dünya Savaşı döneminde Bursa Valiliğinde bulunmuş olan Ali Osman (Güley) Bey⁷², “ahvali sıhhiyem ve maliyem Ankara’ya gitmeye müsait değildi” dediği o günlerde (1921’de) memleketi Aybastı’ya döndüğünde kendince bazı tedbirler almıştı. Ali Osman Bey, dönüşünde Aybastı’da yaşadığı o günlerden şöyle bahsetmektedir:

“Geçen mütareke senelerinde ipe çekilmek herhangi idam cezasıyla bütün yakayı kurtarıp 1921 senesinde Ordu’ya ve oradan da Aybastı’ya geldiğim o kara günlerde İstiklâl harbi devam ederken cephelede düşman karşısında harp etmekte olan gazilerin geride bıraktıkları emval ve hayvanatı yerli ve Çamiçi hırsızları tarafından yağma edilmekte idi. Nahiye, köy ve yaylalarında mal ve can emniyeti kalmamış idi. Nahiye hükûmetinin muavenet ve muvaffakiyeti ile köy bekçilerinden beylik silahlarla silahlandırılmış 70-80 mevcutlu kuvvetli bir müfreze teşkil ettim. Çamiçi hırsızlarına bir gösteriş olmak üzere Perşembe pazarı hükûmet konağı önünde silah çattırdım. Bu gösteriş umduğum ve beklediğim neticeleri derhal verdi. Nahiye dâhilinde yerli ve etraftan gelmiş çapulcular kaplarına çekilir gibi geriye geldi. O zamana kadar yaylalara ve Perşembe pazarına çıkamayan halk eskisi gibi yaylalara gitmeğe ve Perşembe pazarına gidip gelmeğe başladılar. ... Çamiçi hırsızlarından bir o kadar hırsız da Niksar mahkemesi kararıyla uzak Şark vilayetlerine sürüldü ve hayvan hırsızlığı tamamıyla durdu.”⁷³

Mutasarrıf Faik Bey, Ordu’da göreve başladıktan sonra başta hayvan hırsızlığı olmak üzere asayişsizliği ortadan kaldırmak için harekete geçti. Öncelikle 7 Mayıs 1921’de 6 maddelik bir bildiri yayınlayarak bu konuda neler yapılacağını duyurdu. Aldığı tedbirlerle kısa sürede halka zulmedenleri etkisiz hale getirdi. Faik Bey’in deyimiyle, “Hafif suçlular da tamamen yakalanıp adliyeye teslim edildiler. Ordu ve mülhakatı ahalisinin yeniden dünyaya gelmiş ve her türlü emniyet ve hürriyetlerine kavuşmuş olduklarından sevinçlerine pâyân yoktu.”⁷⁴

⁷⁰ Fevzi Güvemli’nin Anıları, s. 38.

⁷¹ Beyoğlu, Faik Günday ve Hatıraları, s. 403.

⁷² 1922 tarihinden itibaren Ordu Umumi Meclis azalığında bulunan Ali Osman Bey, uzun süre Ordu milletvekilliği ve Ulaştırma Bakanlığı görevinde bulunan Hasan Ferda Güley’in babasıdır.

⁷³ BCA, 490.1-315-1293-1.

⁷⁴ Beyoğlu, Faik Günday ve Hatıraları, s. 405-407.

Bütün çabalara rağmen asayiş yine de tam sağlanamadığı anlaşılmaktadır. 6 Ekim 1922 tarihli Azim Gazetesinde, "Liva asayişinin gittikçe çığırından çıkarak merkez kazasıyla Ünye'de ve Fatsa'da halkın asayişsizlikten pek mustarip bulunduğu ve her taraftan hükûmetin bu hale çaresiz olması için Ankara'ya ve makam-ı livaya şikâyetnameler yazıldığı"⁷⁵ görülmekteydi.

Ordu'da çoğu köylüler fakir olup toprağın büyük kısmını ellerinde bulunduran beylerin ve ağaların arazisinde yarıcı olarak çalışıyorlardı. Halkı çalışkan, sakin ve güzel ahlak sahibi ve dindardı. "Şekavet hırsızlık gibi fenalıkları bilmezler. Yazın Ordu kasabasından bile hepsi çok güzel ve bilhassa Çambaşı yaylalarına giderken evlerinin ve mısırlarını muhafaza ettikleri şiltelerin kapılarını kapar giderlermiş ve sonbaharda avdetlerinde hiçbir şeylerinin zayi olmadığını görürlermiş." 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) sonra Ordu'ya göçmenlerin gelmesiyle birlikte asayiş bozulmaya başlamış, birçok eşkıya türemişti. Eşkıyalara karşı halkı korumak amacıyla Ünye civarında Davutoğlu, Ordu'nun Perşembe Nahiyesi'nin Ramazan köyünden de Soyтарыoğlu İsmail Ağa çete kurarak dağa çıkmışlardı.⁷⁶

TBMM Hükûmeti hâkimiyetini kurduktan sonra "Ordu dağlarında ferman yürüten eşkıya çeteleri birer birer teslim olmaya başladılar." Teslim olma işi törenle gerçekleşiyordu. Hangi çetenin teslim olacağı birkaç gün önceden şehirde yayılıyordu. Tören Civil ırmağının kenarında geniş plajda davul zurna eşliğinde düzenleniyordu. Karşıdan jandarma komutanı maiyetiyle birlikte gelirken, çete ayakta ve safta bekliyordu. Çetebaşı, kumandana doğru ilerliyor ve önünde eğiliyordu. Abulhayır (Gülyalı) dolaylarının çetesi Topuzoğlu çetesi ile Meletlioğlu çetesi böyle teslim olmuştu.⁷⁷ Mutasarrıf Faik Bey, Soyтарыoğlu'na haber göndererek Gürcü eşkıyaların hükûmet tarafından ortadan kaldırıldığını bildirerek teslim olmasını istemişti. Boztepe'de görüşmeyi kararlaştırmışlar ise de belirlenen günde Faik Bey mutasarrıflıktan istifa ettiği için görüşme gerçekleşmemişti.⁷⁸ Hükûmet güçleriyle birkaç defa çatışan Soyтарыoğlu İsmail Ağa, 1923 yılı Mart ayında Yıldırım Taburu'nun sıkı takipleri neticesinde yenilerek teslim oldu. Hapsedildiği Ulubey merkezinde kaçmaya teşebbüs ettiği sırada vurularak öldürüldü. Soyтарыoğlu ve arkadaşlarının cesetleri 17 Mart 1923 günü Ulubey'den Ordu'ya getirilerek Hükûmet konağında teşhir edildi.⁷⁹ Jandarma takip müfrezeleri Ordu ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanları tamamen ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Jandarma takip müfrezesiyle çıkan çatışmada eşkıya reisi Ramiz yaralı, üç arkadaşı ise ölü olarak ele geçirilmişti.⁸⁰

⁷⁵ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 282.

⁷⁶ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 404,407.

⁷⁷ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 38-39.

⁷⁸ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 408-409.

⁷⁹ Çebi, *Ordu Şehri*, s.282-284. *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 38-39.

⁸⁰ *HM*, 17 Nisan 1923.

7. Devlet Erkânının Ordu'yu Ziyaretleri

Millî Mücadele günlerinde, Karadeniz kıyılarındaki diğer iskele ve limanlara göre Ordu iskelesine pek az ziyaretçi uğramaktaydı. Bununla birlikte çok az da olsa bazı devlet erkânının Ordu'yu ziyaret ettiğini görmekteyiz.

1919 Yılında İstanbul'dan Trabzon'a gelen Ali Fevzi Paşa (Çakmak) Heyeti⁸¹, Sivas'a geçmek üzere Ordu'ya uğramıştı. O günlerde İdadi öğrencilerinden olan Fevzi Güvemli anılarında ziyaretten şöyle bahsetmektedir:

"Son senemizde, henüz mezun olmadan bir gün İstanbul'dan Fevzi Çakmak'ın geleceği duyuruldu. Karşılama töreninde okumak üzere bir nutuk hazırlandı ve bana verildi. Ezbere okuyacaktım bu nutku.

Fevzi Paşa vapurdan çıkacak ve Ordu-Mesudiye yolunu izleyerek Sivas'a gidecekti. İskeleyle çıkan Paşa çevresine bakmadı bile, kalabalığa bir iki selam verdi ve tıknazlığından umulmayan bir çabuklukla yürüdü, Hükûmet Konağı'na gitti. "Huzzar kiram!" diye başlayan söylevi okuma fırsatı bulamadım."⁸²

1922 yılı baharında Pontusçulara karşı düzenlenecek olan harekâtı yakından takip etmek üzere, Ocak- Mart 1922 tarihleri arasında Samsun gezisine çıkan Dâhiliye Vekili Fethi Bey, bir ara Trabzon, Giresun ve Ordu'yu da ziyaret etmiştir. Trabzon'dan dönüşünde Giresun'dan sonra Ordu'ya da uğrayacağını bildiren telgrafın alınması üzerine iskeleden itibaren şehirde hazırlıklar yapılmıştı.

"İskeleden başlayan uzun ve geniş Hükûmet Caddesinin boydan boya her iki tarafıyla İstanbul Otelinin ve caddeye nazır diğer binaların balkon ve pencereleri binlerce halk ile hıncahınç dolmuştu. Tak-ı istikbalden itibaren caddenin sağ tarafında sırasıyla jandarmalar, polisler, İdadi, Hamdullah Suphi Bey Mektebi talebeleriyle İsmet Paşa İnâs Mektebi talebeleri saff-beste-i ihtiram olmuşlardı."

13 Mart Pazartesi günü motorla Giresun'dan Ordu'ya gelen Fethi Bey'in refakatinde Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey, Dâhiliye Özel Kalem Müdürü Raşit Bey, Giresun Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Binbaşı Osman Ağa (Topal Osman), Ziya Bey (Çürüksulu Alipaşazade) bulunuyordu. Ordu Mutasarrıfı Ethem Bey başkanlığındaki heyet Fethi Bey'i iskele başında karşılamışlardı. Takın önünde, öğrenciler adına İdadi Mektebi öğrencilerinden Fikret "hoş geldiniz" demiş ve ardından İstiklal Marşı okunmuştur. Buradan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne geçilerek memurlar, öğretmenler, eşraf ve tüccarlarla sohbet etmiştir. Ardından Ziya Bey tarafından verilen yirmi kişilik yemek ziyafetine katılmışlardır. Geceyi Ordu'da geçiren Fethi Bey, ertesi gün okulları, Osmanlı Bankasını, Ticaret Odasını, ticarethaneleri ve findık kırma fabrikalarını ziyaret etmişti. Öğle yemeği Belediye Reisi Yusuf Bey tarafından, akşam yemeği ise eşraftan Hacı Harun Efendi'nin konağında verilmişti. Liva Genel Meclis üyelerinden eski

⁸¹ Ali Fevzi Heyet'inin Trabzon'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 22 Ağustos 1919 tarihli rapor. ATASE, İSH-5, Kls. 189, Ds. 104 (8), Fh. 108.

⁸² Fevzi Güvemli'nin Anıları, s. 36.

milletvekili Dizdar zade Eşref Bey de Fatsa'dan gelerek akşam yemeğine katılmıştı. Fethi Bey refakatindekilerle birlikte gece saat üç sıralarında limanda bulunan Fransız bandıralı Vusta gemisiyle Samsun'a hareket etmişti.⁸³

19 Eylül 1924 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa Ordu'yu ziyaret etmiştir. Hamidiye kruvazöründen aldığı yolcuları iskeleye getiren motordan Gazi Paşa dört beş kişilik maiyetiyle birlikte karaya çıkmıştı. Gazi Paşa, halkın alkışları arasında Hükûmet Konağına giderken gençler tarafından İdman Yurdu'na davet edildi. Burada gençlerle görüştüktan sonra kulübün hatıra defterine ceketinin cebinden çıkardığı altın dolma kalemle, "Ordu İdman Yurdu'nu teşkil eden gençlerin varlık ve mevcudiyetlerini hemen izhar ve ihsas eden gençlerden mürekkep olduğumu gördüm. Memnunum. Sporun bedenlen olduğu kadar fikren de olmasına dikkati celbederim"⁸⁴ cümlelerini yazmıştır.

8. Ordu'da Rüşumat-4 Gemisinin Yunan Baskınından Kurtarılması

Millî Mücadele döneminde, Anadolu'da sürmekte olan Türk-Yunan savaşı kısmen Karadeniz'e de taşınmıştır. Karadeniz'de Pontus isyanını destekleyen Yunanlılar, aynı zamanda Karadeniz'de kontrolü sağlamak ve nakliyatı engellemek için birçok faaliyette bulunmuşlardır. 9 Haziran 1921 de Yunan muhabere gemisi Kılış'ın Anadolu'nun kapısı durumundaki İnebolu'yu bombalaması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükûmeti aldığı bir kararla, 12 Haziran 1921'den itibaren Karadeniz sahilindeki bütün şehirleri savaş alanı olarak ilân etmiştir. Temmuz 1921 tarihine gelindiğinde, TBMM'nin aldığı tedbirlere rağmen Yunan gemilerinin Karadeniz üzerindeki baskısı ortadan kaldırılamamıştı. Yunanlılar kıyı şehirlerini bombardıman ederken Türk nakliye motor ve gemilerini engellemeye çalışıyorlardı. Türk denizcileri bütün tehlikeleri göze alarak silah ve cephane nakliyatını sürdürüyorlardı.

TBMM Hükûmeti, Rus limanlarında Trabzon'a ve buradan Karadeniz'in muhtelif iskelelerine yapılan nakliyatı düzenlemek ve idare etmek üzere 21 Eylül 1920'de *Trabzon Bahriye Kaçakçı Müfrezesi*'ni kurdu. 26 Ekim'de bu müfreme *Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfrezesi* şekline dönüştürülerek başına Trabzon Liman Reisi Binbaşı Nazmi Bey getirildi. Teşkilat'ın genişletilmesiyle 9 Şubat 1921'de kurulan *Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Komutanlığı*'na Güverte Binbaşı Mustafa Fahri Bey atandı.⁸⁵

Kaçakçılığa engel olmak üzere İstanbul Hükûmeti tarafından 30 Mayıs 1920'de Karadeniz'e gönderilmiş olan *Rüşumat-4* vapuru, 10 Haziran'da TBMM Hükûmeti'nin emrine girmişti. Rüşumat-4, 19 Aralık 1920'den itibaren askerî personelin idaresinde nakliye işlerine tahsis edilmişti. 1921 yılı başlarında Aydın Reis gambotu, Preveze gambotu, Şahin vapuru, Gazal römorkörü, Alemdar vapuru, Batum vapuru, Selamet ve Mebrure motorlarıyla birlikte Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Komutanlığı emrinde bulunuyordu. Bunlar Rus limanlarından yükledikleri cephanelerle Trabzon limanına

⁸³ Güneş, 15 Mart 1922 (1338).

⁸⁴ Fevzi Güvemli'nin Anıları, s. 50-51.

⁸⁵ Türk İstiklâl Harbi V. Cilt Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 21,29.

dönüyorlardı. Şahin, Preveze ve Aydın Reis gemileri dönünceye kadar, Rusya'dan Trabzon'a ve buradan iskelelerimize yapılan nakliyatda Rüsumat-4 ile Gazal römorkörü ve Batum vapuru, motorlu tekneler ve halk kayıkları kullandı. Gazal ile Alemdar ve Rüsumat-4 zaman zaman bazı yelkenli tekneleri yedekte çekmek suretiyle hizmet ettiler. 17 Ocak 1921'de Taupse'ye gönderilen Rüsumat-4 vapuru askerî malzemeyle Trabzon'a dönmüştü. Yine Mayıs 1921 de Rüsumat-4 ile Selamet ve Aydın Reis Taupse'den yükledikleri silah ve cephaneyle iki gün sonra Trabzon'a gelmişlerdi.

Rüsumat-4, 1921 Temmuz'unda yine olağan seferlerinden birini gerçekleştiriyordu. 15 Temmuz 1921 sabahı Batum limanına yanaşmıştı. Yüzbaşı Mahmut (Gökbora) komutasındaki gemi son sistem komple bir top bataryası ile 354 sandık cephaneyi yükleyerek Trabzon'a hareket etti. Karadeniz kıyılarında Yunan tehlikesinin arttığı günlerdi. Rüsumat-4'ün hareketi üzerine Yunan Dafni ve Panter gemileri Batum istikametine sevk edildikleri sırada 17 Temmuz'da Rize'yi bombardıman etmişlerdi. Yine aynı tarihte başka bir Yunan gemisi Perşembe'de (Vona) 3 takayı top ateşiyle batırmıştı. Bu şartlar altında Trabzon limanına ulaşan Rüsumat-4, 16-17 Temmuz gecesi Trabzon'dan hareketle 17 Temmuz akşamı Ordu limanına geldi. Bu sırada bir Yunan muhribi ile bir yardımcı kruvazörünün batıdan doğuya doğru seyretmekte olduğu haber alınmıştı. Bunun üzerine gemideki silah ve cephanenin düşman eline geçmemesi için Ordu'da boşaltılmasına karar verilerek tellâllarla halka duyuruldu. Hemen sahilde toplanmaya başlayan Ordu halkı kayak, taka, maçuna, motor gibi vasıtalarla kıyıda birkaç yüz metre açıkta bulunan gemiye ulaştılar. Birkaç saat içinde gemideki bütün cephaneyi ve silahları kıyıya naklederek güvenli bir depoya yerleştirdiler. Sökülen toplar parça halinde Liman Dairesine taşındı. Boşaltma ve taşıma işi limanda görevli denizcilerden Hakkı Reis'in (Gürsoy) nezaretinde gerçekleştirilmişti.

19 Temmuz sabahı bir Yunan muhribiyle yardımcı kruvazörünün Ordu önlerine gelmekte olduğunun görülmesi üzerine Rüsumat-4, derhal demir alarak hızla baştankara etti. Deniz valfları açılarak sığ suya iyice oturtulan geminin baş tarafı gaz dökülmek suretiyle ateşlendi. Gemiden koyu bir duman yükseliyordu. Yunan kruvazöründen indirilen bir sandalla bir müfreze asker Rüsumat-4'e yaklaşmaya çalıştı. Bu sırada geminin baş tarafında bırakılmış birkaç mermi yangının etkisiyle patlayınca müfreze kruvazöre dönmek zorunda kaldı. Yunan gemileri, Boztepe eteklerine kurusıkı birkaç top attıktan sonra Trabzon istikametine hareketle limandan uzaklaştılar.

Yunanlıların ayrılmasından hemen sonra geminin kurtarılmasına çalışıldı. Rüsumat-4'ün baş üst güvertesi ve baş direği yanmıştı. Gemi küpeştelere kadar suya batmış, makine dairesine su dolmuştu. Bunun dışında gemide önemli bir hasar yoktu. Gümrük idaresinin eski el tulumbasıyla yangın söndürüldükten sonra tüm Ordu halkı genç yaşlı, kadın erkek ve kız çocukları ellerinde kova, teneke ve maşrapalarla geminin suyunu boşaltmaya başladılar. Henüz çocuk denecek yaşta Hamdi (Karadeniz) adlı bir genç, makine dairesinde yağlı ve kirli suların içine dalarak daracık bir yerde bulunan kiniştin valfını

yerine takmayı başardı. Birkaç saat içinde gemi yüzecek hale getirilmişti. Ertesi gün limana gelen İtalyan bandıralı Remo gemisinin tulumbasından da yararlanılarak gemideki sular boşaltıldı. Ancak, kuma oturan gemiyi yüzdürmek kolay olmamıştı. Fındık kabuğuyla geminin kazanları fayrap edildi, makinelerine fındık yağı sürüldü. Geminin göz demiri deniz tarafına atılarak halatı bir vince bağlandı. Yüksek istimle makineler tam yol tornistan çalıştırılırken, vincin de vira edilmesiyle Rüsumat-4 saplandığı kumluktan yüzdürülerek kurtarıldı. Ordu halkı sahilde davul zurna eşliğinde geminin kurtuluşunu kutladı.⁸⁶

O sırada Ordu Mutasarrıfı olan Faik (Günday) Bey anılarında bu olaydan şöyle bahsetmektedir:

“Bir cuma günü sabahleyin Rüsumat-4 römorkörü cephaneye yüklü olarak Trabzon’dan gelmişti. Bir Yunan şilebi de yedeğinde bir Yunan torpidosu olduğu halde Vona sahilleri yakınından takip ederek yavaş yavaş Ordu’ya gelmekte idi. Römorkörün yüklü cephaneye sandıklarını halkın yardımıyla boşalttıktan sonra römorkörü sahile yanaştırıp kumluğa oturtuktan sonra ortasına bir teneke gaz yağı döküp ateşlediler. Römorkörden duman ve ara sıra ateş ve alevler de çıkmaktaydı. O sabah Rizeli Lazoğlu Mustafa da boş ve büyük motoruyla Ordu’ya gelmişti. Bu motoru da yolcu iskelesine bağlattım. 15-20 silahlı da iskele ve sahillerde ve memleketin denizden görünen muhtelif yerlerinde dolaştırmaya başlattım. Yunan şilep ve torpidosu da limana geldi ve oldukça sahilden uzak bir yerde demirledi, kayık indirdi. Bir Yunan subayı askerlerle birlikte kayığa binerek kıyıya şehre doğru ilerlediler. Bizim silahlı arkadaşların bir kısmı da iskele üzerinde ve civarında yerlerini almışlardı. Ben de iskelede geziyordum. Yunanlılar korktular. Limanın öte başında Rum kilisesi önünde boş bir yelkenli gemiyi aradıktan sonra tekrar şehir istikametinde biraz ilerlediler. Böylece iki saat kadar zaman geçti. Römorkör yanmakta devam ediyordu. Yunanlılar gemilerine gittiler, bir zeval topu atarak Giresun istikametinde defolup gittiler. Römorkörün yangınını söndürmek için eczaneden ilaçlar hazırlatmıştım derhal söndürüldü. Yalnız direğinin altı yanmış ve o çıralı tahtaların tutuşmadığı görülmüştü. Bu ilahi bir mucize idi.”⁸⁷

Rüsumat-4, Ordu halkının yardımıyla kısa sürede yanmaktan kurtarılarak büyük bir gayretle ertesi gün yüzdürüldü. 23 Temmuz’da Ordu’dan hareketle ertesi gün Trabzon limanına ulaşan gemi onarılmak üzere Batum’a gönderildi.⁸⁸

⁸⁶ Çebi, *Ordu Şehri*, s.314-316. *Türk İstiklâl Harbi*, C. V. s. 18, 38. Emrullah Nutku, “İstiklâl Savaş’ında Denizciler, Millî Mücadele Ruhu”, *Yakın Tarihimiz*, C.3, Sayı:38, 15 Kasım 1962, s. 346-348.

⁸⁷ Beyoğlu, *Faik Günday ve Hatıraları*, s. 409-410.

⁸⁸ Genelkurmay yayınlarında Rüsumat-4 olayının Temmuz ayında, hatıralarda ise Ağustos ayında yaşandığı belirtilmektedir. Bkz., *Türk İstiklâl Harbi*, C.V, s. 43. Anılarda tarihle ilgili baskı hatalarına da rastlanmaktadır: “İskelelere yığılan Orduların coşkun tezahürleri arasında 20.8.1920 akşamı doğuya hareket eden gemi 21 Ağustos akşamı Trabzon’a vardı.”, bkz., Emrullah Nutku, “İstiklâl Savaş’ında Denizciler, Millî Mücadele Ruhu”, *Yakın Tarihimiz*, C.3, Sayı:38, 15 Kasım 1962, s. 348. *Türk İstiklâl Harbi*, C.V, s. 43-44 Erol Mütercimler, *Kurtuluş Savaş’ına Denizden Gelen Destek*, İstanbul, (t.y), s. 187-193.

9. Ordu'da Millî Mücadele

Millî Mücadele'nin ilk günlerinde Ordu'da miting ve milli bir nümayiş yapıldığına dair bir kayıta rastlanmamaktadır. Bunun en önemli sebebinin Ordu'da etkili bir Rum nüfusundan kaynaklandığı söylenebilir. Ordu'da ilk miting 11 Haziran 1920 Cuma günü yapıldı. Türk milletinin idam hükmü niteliğindeki Sevr görüşmelerinin protesto edildiği bu miting, Trabzon eski mebusu Hafız Mehmet Bey'in bir konuşmasıyla sona erdi.⁸⁹

1920 Ağustos ayında Ordu Kazası'ndan 200 kişilik bir gönüllü taburu kuruldu. Taburun silah, elbise ve diğer ihtiyaçları Ordulular tarafından karşılandı.⁹⁰ Tabur Giresun gönüllüleriyle birlikte Doğu Cephesi'ne gitti.

Sakarya Savaşı'nın başladığı günlerde, Ordu'da gençler tarafından "Türk ordusunun mübarek şühedası ruhlarına ithaf edilmek üzere" mevlit okutuldu. Erkekler İbrahim Paşa Camisi, kadınlar ise Hükûmet Camisinde toplanarak mevlidin ardından Türk milletinin kesin zaferi için dualar yapılmıştır. Halkın Türk ordusuna selamlarını ve "Misak-ı Milli'nin tahakkukuna kadar devam için hiçbir fedakârlıktan çekinilmeyeceği hakkında Ordu livasının azim ve kararını" Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmek için bir heyet seçilmişti.⁹¹

Ünye Kaymakamı Recai Bey ile Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hakkı Bey, TBMM Başkanlığı'na gönderdikleri 25 Ağustos 1921 tarihli telgrafla halkın Misak-ı Millîye bağlılığını dile getirdiler. Hakkı Bey, 17 Eylül 1921 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın nezdinde tüm ordu mensuplarının Sakarya Zaferini tebrik etti.⁹²

Ordu'da İstanbul Oteli Müdürü Mustafa Efendi, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir fotoğrafını Kızılay'a (Hilâl-i Ahmer) bağışlamıştı.⁹³ 1922 Yılı Haziran ayında (bayramın ikinci günü) müzayedeye çıkarılan fotoğraf, iki beşbirlik altın ile bir altın saat ve 1600 liraya tüccar ve mahalli eşraftan Furtunzade Mehmet Efendi'nin üzerinde kaldı. Müzayedenin sonunda Ordu kadısı Şevki Efendi tarafından güzel bir dua okundu. Kahraman ordumuzun başarısı şerefine ve Müslüman halkın kurtuluş ve istiklali uğruna kurbanlar kesildi.⁹⁴ Yine aynı tarihlerde Kırım'da açlık felaketine uğrayanlara yardım için de müzayede yapıldı. Bir koç için yarımşar lira verilmek suretiyle 10850 kuruş iane toplandı. Furtunzade Kâmil Efendi kura sonucu kazandığı koçu Kızılay'a bağışladı. Koç müzayedeye konularak ayrıca 1000 lira bağış sağlandı.⁹⁵

⁸⁹ *İstikbal*, 30 Haziran 1920.

⁹⁰ *İstikbal*, 8 Ağustos 1920. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE), Kls. 718, Ds.17, Fh.2.

⁹¹ "Ordu'da mevlidi şerif", *HM*, 25 Ağustos 1921.

⁹² İsmail H. Demircioğlu-Duygu Yılmaz, "Kurtuluşa Olan İnanç ve Zafer Sevinci: Sakarya Meydan Muharebesi'nin Karadeniz'dek Yankıları", *Türkiye Günlüğü*, Güz 2022, Sayı: 152, s. 85-86 (76-92).

⁹³ *HM*, 23 Haziran 1922.

⁹⁴ *Güneş* Gazetesinin 1 Temmuz 1922 sayısından naklen, Çebi, *Ordu Şehri*, s. 294-295.

⁹⁵ *HM*, 23 Haziran 1922.

TBMM Hükûmeti, Yunanlıların 1921'de İnebolu'yu bombardımanı üzerine bazı tedbirler almak zorunda kalmıştı. Karadeniz'de Yunan korsanlığının sürdüğü günlerde Ordu sahillerinde, Türk deniz araçları tacize uğramış ve Rüsumat-4 olayı yaşanmıştır. Bununla birlikte TBMM Hükûmeti, Karadeniz'de İngilizlerle çatışma yaratacak herhangi bir olayı tasvip etmiyordu. 28 Şubat 1921 günü hava muhalefeti sebebiyle Vona Limanına sığınan İngiliz bandıralı yüz tonluk bir motorun müsadere edilmesine karşı çıkmıştı. Giresun Müdafaa-i Milliye Reisi Osman Ağa'nın (Topal Osman) 2 ve 4 Mart 1921 tarihlerinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazılarda, İngiliz motorunun içinde "on bin kile şarap (altı) yüz kile çiçek mayası" bulunduğu bildirmişti. "Motorun Vona Limanında muhafazası müşkül olduğundan" Ordu Mutasarrıfı ile görüşülerek Giresun'da muhafaza altına alınmıştı. Ambarları boşaltılan geminin mürettebatına misafir muamelesi yapılmaktaydı. Osman Ağa, nakil vasıtalarına olağanüstü ihtiyaç duyulduğu bu sırada motorun Giresun'a bırakılmasını talep etmişti. Bu talep TBMM tarafından reddedildi. Mustafa Kemal Paşa tarafından Giresun Müdafaa-i Hukuk Reisi Osman Ağa'ya gönderilen 6 Mart tarihli yazıda, "İngiliz bandıralı motorun müsaderesinden sarf-ı nazar olunması, İcra Vekilleri Heyeti'nin 5 Mayıs 1921 tarihli kararı" gereği olduğu bildirildi.⁹⁶

1922 Yılı Eylül'ünde Büyük Taarruzun zaferle neticelenmesi ve İzmir'in kurtuluşu Ordu'da sevinçle karşılandı. Güvemli, Ordu'da ilk gün yaşananları şöyle anlatmaktadır:

"Nasıl oldu, bilmiyorum, haber birden patladı mahallede bir bomba gibi: Yunanlılar yenilmişler! Başkumandanları tutsak alınmış; kaçıyorlarmış perişan bir halde. Bu öylesine büyük ve öylesine sevinçli bir haberd ki kolayca inanılmazdı. Ama işte silahlar durmadan atılıyordu. Ayağına pantolonunu geçiren, elinde ceketi koşuyordu, çarşıya doğru. Halkta ne de çok silah varmış. Tüfekler, türlü tabancalar ve hatta av çifteleri... Ben de tekli kırmayı kaptım, ne kadar dolu fişek varsa sıktım.

Giyindim, çarşıya koştum. Bizim evden çarşıya giden yol, Rumların en yoğun oldukları sokaktan geçiyordu; kimseler yoktu ortalıkta. Kapılar, pencereler sımsıkı kapalıydı. Çarşı ise bir âlem. Gülenler, ağlayanlar, kucaklaşanlar. Hep birden konuşan heyecanlı gruplar. Kahvelerin içi dışı tıklım tıklım insan dolu: "Uşak'ı da aldık, Kütahya'yı da aldık", "Ordu yakında İzmir'e girecek!", "Bursa'nın alınması gün meselesi". Yakın köylerden kasabaya akın başladı. Bir kahvede masaya Anadolu haritası serilmiş, herkes bilgisini satmaya çalışıyor başında."⁹⁷

Ordu'da, 9 Eylül gecesi çırallar yakılarak fener alayları düzenlendi. Zafer kutlamaları birkaç gün sürdü.

⁹⁶ BCA, 30.18.01.01-01.2.38.1.

⁹⁷ *Fevzi Güvemli'nin Anıları*, s. 41-42.

10. Ordu'da Nüfus Mübadelesi

30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imzalan Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'ne göre Ordu'daki Rumlar mübadeleyle Yunanistan'a giderken, Yunanistan'dan Kayalar, Drama ve Selanik'ten mübadiller geldi.

Ordu'dan mübadele yoluyla 20 binden fazla Rum gitti. Mübadil Rumlar da gittikleri Yunanistan'a kolayca uyum sağlayamadılar. İlk yıllarda Türkiye'de tanıdıklarına gönderdikleri mektuplarda "Ah vedan!" sözüyle sıla hasretlerini dile getiriyorlardı.⁹⁸ Yunanistan'ın Megali idea'sı ve büyük devletlerin kışkırtmaları sonucu Anadolu'da yaşanan acı olaylar mübadeleyi kaçınılmaz kılmıştı. Gençliğinde Ordu'da Rumlarla birlikte yaşanan günlere şahitlik eden Fevzi Güvemli şu değerlendirmede bulunmaktadır:

"Bizden ayrılan Rumlar, gerek vücut yapısı ve gerek karakter yapısı bakımından bir Grek'ten çok, biz Türklere yakındılar. Ne var ki din ayırmıştı bu iki yurttaşı. Ortodoksluk dünyasının koruyuculuğunu üzerine alan Rusya, Türkler aleyhinde bir yardımcı niteliği de buldu onlarda. Bu azınlığı bağımsızlık rüyalarına sürükledi, silahlandırdı alttan alta. Öyle ki her kilise bir siyaset ocağı ve silah deposu haline geldi. Ve sonunda olanlar bu çalışkan ve iyi insanların başına oldu!"⁹⁹

Ordu'daki Rumların mübadelesi 1923-1924 yılları arasında tamamlandı. Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey tarafından Atina'da Mübadele Komisyonunda görevli Tevfik Rüştü (Aras) Bey'e gönderilen 15 Nisan 1924 tarihli yazıda, Ordu'da mübadeleye tabi kimse bulunmadığı bildirildi. Müdafaa-i Milliye Vekâleti, silahlı mübadeleye tabi Rumların terhis edildiğini ve askerlik yaşı dâhilindekilerin celp edilmemesini kıtalara duyurmuştu.¹⁰⁰

Mübadele öncesi Türkiye on bölgeye ayrılarak buralarda İmar ve İskân Bölge Müdürlükleri kurulmuştu. Birinci bölgenin merkezi Samsun olup, Sinop, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Amasya, Çorum ve Tokat'ı kapsamaktaydı. Mübadiller Ordu'ya Mart 1924'ten itibaren gelmeye başladılar. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, 17 Mayıs 1924'de Ordu'daki mübadillerin köylerde toplu olarak iskânları mümkün olmadığı takdirde parça parça iskân edilmelerini bildirdi. Ayrıca, Mübadil ailelerden kaçının iskân edilebileceğinin ve açıkta kalanların Canik (Samsun), Amasya ve Tokat Vilayetlerinde iskânlarına elverişli ev ve arazi bulunup bulunmadığının acilen bildirilmesini istedi.¹⁰¹

Selanik limanından hareketle Gülcemal vapurunun 3 Mart 1924 günü Ordu'ya getirdiği ilk mübadil kafilesi halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı. Drama ve çevresi köylerinden gelen 150 mübadil aile 1925 başlarında Ordu ve çevre köylerde iskân edildiler.¹⁰²

⁹⁸ Fevzi Güvemli'nin Anıları, s. 43.

⁹⁹ Fevzi Güvemli'nin Anıları, s. 43.

¹⁰⁰ BCA, 272-11-18-82-5.

¹⁰¹ BCA, 272-11-18-83-24.

¹⁰² Çebi, *Ordu Şehri*, s. 326-327.

Mübadillerin bir kısmı bir kısmı mesleklerine uygun bir ortam bulamadıkları veya Ordu'da bataklık ve sıtmanın hâkim olmasından dolayı başka yerlere gitmek zorunda kaldılar. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, Ordu İmar Müdürlüğü'nün 16 Mayıs 1924 tarihli telgrafına verdiği cevapta, üretime katılmaları sağlanmak üzere "Ordu vilayetindeki muhacirînin tebdil-i mevkilerinin" uygun olacağını bildirdi.¹⁰³

Kayalar ilçesi ve civarından 200 aileden oluşan bini aşkın mübadil kafilesinin bir kısmı başka yerlere gitmek zorunda kaldılar.¹⁰⁴ Drama Sancağı dâhilinden olup vesikalari İzmit'e iken Ordu'ya sevk edilerek havasına uyum sağlayamadığı ve tütün ziraatı olmadığından dolayı 40 aile perişan bir halde Niksar'a gelmişlerdi.¹⁰⁵ Ünye'de Drama muhacirlerinden Mehmet oğlu Hüseyin İbrahim ve arkadaşları İskân haklarından feragat ettiklerini bildirerek "Hakk-ı iskândan feragat eyledik. Kendi paramızla tensip edeceğimiz mahalde iskân etmek üzere serbest hareketimize muhalefet edilmemesini tensip etmişlerdi."¹⁰⁶

Bu arada daha önce Ordu'ya yerleşmiş olan bazı muhacirlerin de mübadillere verilen haklardan yararlanmak istedikleri görülmektedir. 1922 Yılında yaşanan açlık felaketi üzerine Kırım'dan göçerek Ordu'ya yerleşen İbrahim Efendi'nin yardıma muhtaç olmadığı anlaşılmıştı. İbrahim Efendi, Uzun Ali Oğlu İbrahim Reisin torunu ile evlenerek kayın pederinin evinde içgüveyi (içoğlu) olarak ikamet etmekte olup Ordu'da berberlik yapmaktaydı.¹⁰⁷

Kıpti mübadillerden Halil oğlu Behlül ve Murat oğlu Cemal, Yunanistan'da geçimlerini tütün fabrikalarında çalışarak sağlamakta iken Ordu'da tütün işçiliği olmamasından dolayı işsiz kalmışlardı. 1925 yılı başlarında Valiliğe müracaat ederek on bir nüfustan ibaret aileleriyle, devletten yardım talep etmemek ve yolculuk masraflarını kendileri karşılamak üzere Zonguldak veya Samsun'a nakledilmelerini istemişlerdi.¹⁰⁸

Ordu Valisi, Drama mübadillerinden Salih'in resmî makamlara verdiği dilekçe üzerine, 12 Temmuz 1924 tarihinde Bakanlığa gönderdiği yazıda mübadillerin iskân işleri hakkında geniş bilgi vermektedir:

Mübadillerin Ordu'ya gelmelerini müteakip yaşayış ve sosyal hayatları dikkate alınarak Vilayet merkezi Ünye ve Fatsa kazalarına imkânlar ölçüsünde taksim olunup derhal iskân işlerine başlanması kararlaştırılmıştı. Drama'nın Siroz köylerinden olmaları dolayısıyla vilayetin en güzel ve verimli iskân mıntıkası ve özellikle tütün ziraatına müsait kısmının tahsisi suretiyle iskânlarına başlanıldığı bir sırada mübadiller,

¹⁰³ BCA, 272-12-41-49-2.

¹⁰⁴ Çebi, *Ordu Şehri*, s. 326.

¹⁰⁵ BCA, 272-11-18-88-24.

¹⁰⁶ BCA, 272-11-18-87-9.

¹⁰⁷ BCA, 272-11-19-90-3.

¹⁰⁸ BCA, 272-12-44-68-16.

kendilerine verilen arazinin geçimlerini sağlamaya yetmeyeceğini ve daha önce toplu köylerde yaşamaya alışkın oldukları için dağınık evlerden oluşan köylerde kalamayacaklarını söylemişlerdi. Ayrıca, Yunanistan'dan ayrılırken İzmit'e iskân edilecekleri vaadiyle memleketlerinden çıkarılmış ve bu sebeple dört binden fazla koyun ve hayvanlarının Trakya üzerinden İzmit'e gelmekte olduğunu söyleyerek resmi makamlara gönderdikleri telgraf ve dilekçelerle İzmit'e iskânlarını talep etmişlerdi. Mübadillerin ısrarları üzerine Samsun Birinci İskân Mıntıkası Müdürü Rifat Bey bizzat Ordu'ya gelerek iskân mıntıklarını ziyaret ettikten sonra muhacirlerin başka yere nakledilecekleri vaadinde bulunmuştu. Bunun üzerine mübadiller iskân mıntıklarından ayrılarak Ordu Merkezi'ne dönmüşlerdi. Bu arada Ünye ve Fatsa'daki mübadillerin bir başka yere naklediklerinden haberdar olan Ulubey Nahiyesi'nde iskân edilen bir kısım mübadil, "hayat-ı tabiyelerine daha müsait ve mutedil" mıntıklara iskân edilen akrabalarının yanına Niksar'a gitmişlerdi. Ordu Valisine göre, Ordu'ya gelen mübadillerden kimse açıkta kalmadığı gibi halktan da büyük yardım görmüşlerdi. Aynı zamanda "hükûmet azami fedakârlığı ihtiyar etmiştir." Ordu dışında bir yere nakillerinin mümkün olmadığını anlayan mübadiller "iş ve güçleriyle meşgul olmaya başlamışlar ve hallerinden müşteki olanların her üçü de pek mükemmel bir surette kasabada en mutena mahallerde iskân edilmişlerdi."¹⁰⁹

Sonuç itibarıyla, 1924-1925 yılları arasında Ordu'ya 1.700'e yakın mübadil yerleşmiştir. Bu rakam resmi kayıtlara göre 1248¹¹⁰, Kızılay kayıtlarına göre ise 1679 olarak verilmektedir.¹¹¹ Ordu'da iskân edilen mübadiller daha ziyade esnaf ve sanatkâr olarak şehir hayatına canlılık katmışlar, bir kısmı da köylere yerleşerek tarımla uğraşmışlardır.¹¹²

11. Sonuç

Millî Mücadele'nin başlarında Trabzon Vilayeti'ne bağlı olan Ordu Kazası, TBMM Hükûmeti tarafından kabul edilen bir kanunla 4 Nisan 1921 tarihinden itibaren Fatsa ve Ünye kazalarının da katılmasıyla müstakil bir sancak merkezi haline getirilmiştir.

Ordu halkı başlangıcından sonuna kadar Millî Mücadeleyi desteklemişlerdir. İstanbul Hükûmeti'nin atadığı Mutasarrıf İbrahim Edhem (Tuncel) Bey, TBMM'nin açılması üzerine görevi sırasında Millî Mücadeleye katılarak Ankara'nın emrine girmiştir. Bundan sonra görev yapan mutasarrıflar, başta Ahmet Faik (Günday) olmak üzere önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Ordulular, her vesileyle TBMM Hükûmeti ve Misâk-ı Millîye bağlılıklarını bildirmişlerdir. Cepheden gelen her zafer haberi Ordu'da büyük bir

¹⁰⁹ BCA, 272-11-18-88-6.

¹¹⁰ Mihri Belli, *Türkiye- Yunanistan Mübadelesi*, (Çeviren: Müfide Pekin), İkinci baskı, Şubat 2006, s. 96. Belli'nin, İstatistik Yıllığı'na dayanarak verdiği sayılar daha sonraki yılları da kapsadığından farklılık göstermektedir: Giresun 623, Gümüşhane 811, Ordu 1.248, Samsun 22.668, Sinop 1.189, Sivas 7.539, Şebinkarahisar 5.879, Trabzon 404, Tokat 8.218, Zonguldak 1.285 kişidir.

¹¹¹ *Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, No: 43, 15 Mart 1925.

¹¹² Çebi, *Ordu Şehri*, s. 327.

coşkuyla karşılanmıştır. Gönüllü birliklere katılmak ve bağışta bulunmak suretiyle de Millî Mücadele desteklenmiştir. Millî Mücadele'nin başlangıcında Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne bağlı olarak Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubesi kurulmuştur.

Millî Mücadele döneminde Ordu, herhangi bir işgale uğramamakla birlikte muhtemel tehlikelerden uzak kalmamıştır. Pontus isyanını destekleyen Yunanlılar, Karadeniz'de kontrolü sağlamak ve nakliyatı engellemek için birçok faaliyette bulunuyorlardı. Buna karşı Türk halkı Karadeniz'de de uyanık olmak zorundaydı. 1921 Temmuz'unda Ordu halkı, cephane yüklü Rüsumat-4 gemisini Yunan gemilerinin baskınından kurtararak büyük bir kahramanlık örneği göstermişlerdir.

1921 yılına gelinceye kadar, Ordu ve çevresinde tam bir asayiş sağlanamamıştı. Pontusçu Rumların siyasi faaliyetleri dışında, kasaba ve köylerde birtakım eşkıyalarla kıyılarda deniz korsanları faaliyetlerini sürdürmekteydi. Henüz devlet otoritesinin kurulamadığı o günlerde halk kendi çabalarıyla güvenliği sağlamaya çalışıyordu. Mutasarrıf Faik Bey, Ordu'da göreve başladıktan sonra başta hayvan hırsızlığı olmak üzere asayişsizliği ortadan kaldırmak için harekete geçmiş yayınladığı bir bildiri de neler yapılacağını duyurmuştu. Aldığı tedbirlerle kısa sürede halka zulmedenlerin birçoğunu etkisiz hale getirmiştir. TBMM Hükûmeti'nin otoritesi karşısında Ordu ve çevresinde faaliyette bulunan çetelerin bir kısmı ortadan kaldırılmış, bir kısmı da kendiliklerinden teslim olmak zorunda kalmışlardır

Mondros Mütarekesi'nden sonra Rumlar arasında başlayan Pontusculuk cereyanları Metropolit Meletyüs'ün göreve başlamasıyla daha fazla taraftar bulmuştu. Bir süre sonra TBMM Hükûmeti'nin aldığı tedbirler karşısında Pontusçular ümitlerini yitirmeye başladılar. Pontusçu çetelerin faaliyetlerini artırdıkları günlerde Karadeniz gezisine çıkan Dahiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey, 13-14 Mart 1922 tarihlerinde Ordu'yu ziyarette bulunmuştur. Ardından büyük bir harekât başlatılarak Pontuscu çetelerin faaliyetlerine son verilmiştir. Lozan'da imzalanan Türk-Rum Mübadele Sözleşmesi gereğince Ordu'daki Rumlar Yunanistan'a gitmişler, buna mukabil Yunanistan'dan iki bine yakın Türk mübadil Ordu'da iskân edilmişlerdir.

Ordu basın, eğitim, spor ve sanat faaliyetleri itibarıyla zengin bir kültür hayatına sahipti. 1919-1924 yıllarında *Güneş*, *Ordu Bucak*, *Bucak*, *Azim*, *Muvaffakiyet-i Milliye*, *Beyanı Hakikat* gazete ve mecmuaları yayınlanmıştır. Ordu Merkezde bir anaokulu (Gazi Mustafa Kemal Paşa Ana Mektebi), bir ilkokul (Hamdullah Suphi Bey) bir Kız Mektebi (İsmet Paşa Kız Mektebi) ve bir İdadi Mektebi bulunmaktaydı. Ordu Sancağı'na bağlı kaza ve nahiyelerde de idealist birçok öğretmen görev yapmaktaydı. Halk da bağışlarıyla eğitimin gelişip yaygınlaşmasına yardımcı olmaktaydı. Ayrıca Ordu İnkılâbı İçtimâî Kulübü, Gençlik Yükselme Birliği, Ordu İdman Yurdu, Kızılay Cemiyeti faaliyettedir. Ordu'da eğitim ve kültür hayatındaki bu zenginlik Cumhuriyet'e geçişi ve yeni inkılapların kolayca benimsenmesini kolaylaştıracaktı.

Kaynaklar / References

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Resmi Yayınlar

TC Devlet Salnamesi (1925-1926), İstanbul, Matbaa-i Amire, 1926, s.376.

TC. Devlet Salnamesi (1926-1927), C.2, Matbuat Müdüriyet-i Umumiye Neşriyatı:2.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:6, Ankara TBMM Matbaası, 2nci basılış, 1943, s. 141-147.

Türk İstiklâl Harbi V. Cilt Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964,

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umûmisi Rapor, İstanbul, 1339 (1923).

Sürelî Yayınlar

Güneş

Hâkimiyet-i Milliye (HM)

İstikbal

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, No: 43, 15 Mart 1925.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Belli, Mihri, Türkiye- Yunanistan Mübadelesi, (Çeviren: Müfide Pekin), İkinci baskı, Şubat 2006.

Beyoğlu, Süleyman, İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları, İstanbul, 2011.

Bir Zamanlar Ordu, Fevzi Güvemli'nin Anıları (Yayıma hazırlayan: İbrahim Dizman), Ordu, 1993.

Çebi, Sıtkı, Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar, (Yayıma Hazırlayan: Meral Aktaş), Orsev Yayını, İstanbul, 2000.

Demircioğlu, İsmail H. -Duygu Yılmaz, "Kurtuluşa Olan İnanç ve Zafer Sevinci: Sakarya Meydan Muharebesi'nin Karadeniz'deki Yankıları", Türkiye Günlüğü, Güz 2022, Sayı: 152, s. 76-92.

Mütercimler, Erol, Kurtuluş Savaş'ına Denizden Gelen Destek, İstanbul, (t.y).

Nutku, Emrullah, "İstiklâl Savaş'ında Denizciler, Millî Mücadele Ruhu", Yakın Tarihimiz, C.3, Sayı:38, 15 Kasım 1962, s. 346-348.

Ticarî ve İktisadî Ordu ve Rize Rehberi, İstanbul, Amedi Matbaası, 1926-1927.

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık A.Ş., C.9, İstanbul, 1982-1983.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Mesut ÇAPA | Ankara Üniversitesi |
capa[at]ankara.edu.tr | ORCID: 0000-0003-1924-813X**

Mesut ÇAPA, 1982 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve Doktora çalışmalarını Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. 1985-1990 yılları arasında Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Araştırma görevlisi ve Öğretim görevlisi kadrosunda görev yaptı. 1990-2011 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyeliğinin yanı sıra idari ve akademik görevlerde bulundu. 2011 yılında tekrar Ankara Üniversitesi'ne dönen Mesut ÇAPA, halen Türk İnkılâp Tarihi Enstitü Müdürlüğü görevini yürütmektedir. Prof. Dr. Mesut ÇAPA'nın Millî Mücadele Döneminde Karadeniz başta olmak üzere Cumhuriyet Tarihi, Kızılay ve Türk eğitim tarihi konularında yayınlanmış makale, kitap ve bildirileri bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Mesut ÇAPA | Ankara University |
capa[at]ankara.edu.tr | ORCID: 0000-0003-1924-813X**

Mesut ÇAPA graduated from Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of History in 1982. He completed his master's and doctoral studies at Ankara University Institute of Turkish Revolution History. Between 1985-1990, he worked as a research assistant and lecturer at the Institute of Turkish Revolution History. Between 1990-2011, he worked as a faculty member at Karadeniz Technical University Fatih Faculty of Education as well as administrative and academic duties. In 2011, Mesut ÇAPA returned to Ankara University and is currently the Director of the Institute of Turkish Revolution History. Prof. Dr. Mesut ÇAPA has published articles, books and papers on the History of the Republic, the Red Crescent and the history of Turkish education, especially the Black Sea during the National Struggle.